

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Pedagogická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2014

Kamila Mašková

UNIVERZITA KARLOVA

Pedagogická fakulta

Katedra pedagogiky

Výtvarné projekty ve školní družině. Projekt – Rybník

Art Project in the Youth Centre. The Project – A Pond

Bakalářská práce

2014

Autor bakalářské práce: Kamila Mašková

Vedoucí práce: PhDr. Leonora Kitzbergerová, Ph.D.

Studijní obor: Vychovatelství

Forma studia: Kombinovaná

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem zadanou bakalářskou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla veškerou použitou literaturu. Dále prohlašuji, že tato bakalářská práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Blatné 8. června 2014

.....

Kamila Mašková

Poděkování:

Ráda bych poděkovala paní PhDr. Leonoře Kitzbergerové, Ph.D. za odborné vedení, vstřícný přístup a podporu při dokončení bakalářské práce.

Anotace

Výtvarné projekty ve školní družině. Projekt - Rybník

Bakalářská práce se zabývá využitím výtvarných projektů a projektových metod ve školní družině. Práce má dvě části: teoretickou a praktickou. Teoretická část poskytuje základní informace o tvorbě a realizaci projektů. Praktická část nabízí vhodné metody a techniky k realizaci výtvarného projektu – Rybník, kdy cílem je kromě tvorby, vytvářet podmínky k nabývání zkušenosti různého charakteru. Základem této edukace je prožitek, aktivní participace a schopnost vnímat a tvořit. Závěr bakalářské práce hodnotí využití projektové metody jako formy zájmové volnočasové aktivity s psychologickými aspekty. Součástí práce je dokumentace k projektu a jeho zhodnocení.

Klíčová slova: projekt, metody a techniky ve výtvarné výchově, volnočasové aktivity, výtvarný projekt

Annotation

Art Project in the Youth Centre. The Project – A Pond

The thesis deals with the usage of art projects and project methods in the youth centre. It contains two parts: theoretical and practical. The theoretical part provides the basic information about the creation and accomplishment of projects. The practical part searches the suitable methods and techniques for the accomplishment of art project - a pond. The goal of this part is apart from the creation to generate the conditions for the acquisition of the experience of various character. The core of this education is the experience, the active participation, and the ability to perceive and create. The final part of the thesis evaluates the usage of project method as a sort of interest leisure activity with the psychological aspects. The thesis includes the documentation of the project and its evaluation.

Keys words: project, methods and techniques in Art, leisure activities, art project

Obsah

Úvod	7
A. TEORETICKÁ ČÁST	9
1. Školní družina	9
1.1 Historie školní družiny.....	9
1.2 Cíle školní družiny.....	11
1.3 Metody a formy školní družiny.....	13
2. Zájmová činnost.....	15
2. 1 Výtvarná zájmová činnost ve školní družině	16
2. 2 Výtvarná dílna.....	18
3. Vyjadřovací prostředky ve výtvarné výchově	20
3. 1 Druhy výtvarných technik.....	21
3. 1. 1 Kresba	21
3. 1. 2 Malba	24
3. 1. 3 Grafika.....	25
3. 1. 4 Plastická a prostorová tvorba	26
4. Projekty a projektové vyučování.....	28
4. 1 Příprava a řešení projektového vyučování	29
4. 2 Projekty ve výtvarné výchově.....	30
4. 3 Hodnocení ve výtvarné výchově.....	32
B. PRAKTICKÁ ČÁST	33
5. Charakteristika školy	33
5. 1 Charakteristika školního vzdělávacího programu.....	34
5. 2 Charakteristika školní družiny	35
6. Realizace projektu	36
6. 1 Voda.....	38
6. 2 Ryby.....	43
6. 3 Rostliny	46
6. 4 Živočichové.....	51
6. 5 Relaxace	53
7. Závěr	58
8. Seznam literatury	59

Úvod

Bakalářská práce se zabývá využitím výtvarných projektů a projektových metod ve školní družině. Cílem mé bakalářské práce bylo připravit pro děti ve školní družině v rámci zájmových volnočasových aktivit výtvarný projekt, který by jim prostřednictvím prožitku a aktivní participace pomohl zvládnout výtvarné dovednosti, znalosti a rozvíjet zručnost v zacházení s výtvarnými materiály a poskytl možnost vyzkoušet si nové výtvarné techniky.

Alternativní forma edukace v projektu je vedena směrem na intenzivní prožití společného času stráveného tvorbou, na intervenci, prožitek, experiment, sdílení pracovní atmosféry, na společný zájem o výtvarné techniky. Děti společně vytváří takové podmínky, které jim umožňují nabýt zkušenosti různorodého charakteru, např. nahlédnout do procesu vlastní tvorby, uplatnit pozorovací schopnosti a schopnost analýzy. Děti získávají možnost otevřít si cestu k umění, přiblížit se ke světu umění uskutečněním vlastních pokusů výtvarné tvorby, vypěstovat si schopnost výtvarné reflexe a volby techniky, schopnost vnímat umělecké dílo jako svébytnou výpověď o světě a prohloubit si úroveň znalosti o umění.

Námětem výtvarného projektu – Rybník, mi byla sama krajina mého rodného města. Město Blatná stojí uprostřed bažin a mokřadů, tedy na blatech. Vodní zámek na Blatensku poměrně přesně odpovídá krajinnému rázu a zmínka již ze 13. století pasovala dřevěnou tvrz na tzv. „blatný hrad“. Na Blatensku je mnoho rybníků, některé vznikly kultivací krajiny člověkem, některé jsou „přírodní oka“. Život v okolí rybníků provází obyvatelé Blatné od narození, děti nevyjímaje.

Malíři, básníci i současní umělci se nechávají inspirovat zdejší malebnou krajinou. Dokazují to i krásné verše známého básníka a malíře Ladislava Stehlíka. Krásy a historii kraje popsal v knize *Země zamyšlená* a ve sbírce „*Voněly vodou večery*“ věnuje vzpomínku na Blatnou. I současní umělci se inspirojí přírodními krásami, jejich obrazy jsou plné symbolů Blatenska, ať už jsou to pohádkové víly, vodníci nebo zátiší v rákosí, výlovy a krajinky.

Formou vyprávění vlastních prožitků a diskusí jsem děti seznámila s námětem výtvarného projektu. Návštěva muzea a galerie nás inspirovala k tvorbě vlastní výtvarné řady a jejich zájem jsem podporovala a udržovala čtením ukázek z různých knih a prezentací výtvarných děl a publikací.

Výtvarný projekt jsem uskutečnila na Základní škole J. A. Komenského ve školní družině v zájmovém kroužku „Výtvarná dílna“ se stálou skupinou dětí ve věku 7 – 9 let.

Tato bakalářská práce má dvě části, teoretickou a praktickou. V teoretické části popisují projektové vyučování, výtvarné techniky, metody a formy výuky v rámci školní družiny, které jsem ve výtvarném projektu použila. Praktickou část tvoří samotná realizace projektu.

A. TEORETICKÁ ČÁST

1. Školní družina

Školní družina je školské zařízení výchovy mimo vyučování, je určené především dětem mladšího školního věku pro trávení volného času před vyučováním a po vyučování.¹ Družina není pokračováním školního vyučování a neplní jen sociální funkci. Plní významnou úlohu při zabezpečování náplně volného času dětí. Zajišťuje dětem odpočinek, relaxaci a seberealizaci.

Cílem výchovy ve školní družině je úspěšná socializace jedince, osvojení společenských norem a hodnot, osvojení si sociálních rolí, dovedností a znalostí. Činnosti ve školní družině napomáhají dětem poznat své možnosti a schopnosti, nepodceňovat se, neztrácet důvěru, spolupracovat a motivovat se k lepším výkonům, ověřit si své dovednosti a vzájemně si pomáhat. Prostřednictvím aktivit se děti učí posilovat osobnost, povzbudit zvědavost a ctižádost a společně bránit patologickým jevům.

Ve školní družině mají činnosti všestranně podporovat úsilí a motivaci o poznání. Výchova mimo vyučování je chápána jako samostatná oblast výchovně vzdělávací činnosti, která svým působením navazuje na výchovné působení v rodině a ve škole, je podpůrnou silou pro všestranný rozvoj osobnosti jedince.

1.1 Historie školní družiny

Oblast výchovy mimo vyučování dětí školního věku neměla vždy institucionální podobu. Výchova dětí byla svěřována soukromým učitelům a byla podmíněna ekonomickým a sociálním postavením. Děti studovaly zpěv, tanec, sport, ruční práce, hru na hudební nástroj, cizí jazyk, společenské chování. V chudších rodinách se na výchově

¹ HÁJEK, B., PÁVKOVÁ, J. a kol.: *Školní družina*. Praha, Portál, 2003. ISBN 80-7178-751-5

dětí podíleli zejména rodiče. Děti trávily svůj volný čas s rodiči a plnily povinnosti spojené s domácími pracemi. Tyto rodiny byly zpravidla vícegenerační, prarodiče a starší děti tak pomáhaly s péčí o mladší sourozence a chodem domácnosti.

Významnou roli při výchově mimo vyučování sehráli učitelé, mnoho vlasteneckých učitelů v 18. století se dobrovolně věnovalo výchově dětí po vyučování. Podporovali v dětech vlastenecké cítění, studium přírodních věd, zeměpisu, dějepisu, zdravotvědy a hudební výchovy.

Požadavek na soustavnou péči a výchovu dětí mimo vyučování se objevil souběžně se společenskými změnami koncem 18. století. Již na počátku 19. století vzniká nutná sociální pomoc pro děti zaměstnaných rodičů. Vzhledem ke společenským změnám, zrušení nevolnictví a zavedení povinné školní docházky v roce 1774, stěhování za lepší budoucností a možností obživy, přichází problém s péčí o děti po vyučování. S touto péčí nejprve pomáhaly dobročinné spolky, poskytovaly dětem útočiště při nepříznivém počasí, jídlo a oděvy pro chudé děti a příležitostně organizovaly vzdělávací akce a prázdninové pobyty. Mimoškolní aktivity a dobročinnou činnost nabízel u nás i nejstarší spolek založený V. Náprstkem v roce 1864 - Americký klub českých dam. Později pak i tělovýchovné organizace Sokol, Orel a skautské organizace Junák, se významně podílely na využití volného času dětí.

Koncem 19. století se zakládají dětské útulky pod správou obcí určené pro děti školou povinné. Útulky měly především sociální funkci. Veškeré výchovně-vzdělávací činnosti doplňovaly školní povinnosti, zvláště byl kladen důraz na pracovní dovednosti a činnosti spojené s výchovou hudební, literární, přírodovědnou, vlastivědnou a tělovýchovnou. Nezapomínalo se na rekreační činnosti jako hry, cvičení, výlety a sezonní zábavy. Struktura těchto činností byla velice podobná i dnešní činnosti ve školní družině.

Od roku 1931 se název útulků pozměnil na družiny. Družiny mládeže či družiny pro školní mládež byly zřizovány představiteli městy a činnosti vhodně rozvíjely školní znalosti, od roku 1948 se podle školského zákona staly součástí škol. Zdůrazňovala se výchovná funkce, volnočasové aktivity a rozvoj zájmů dětí a péče o zdraví. V roce 1960 ustanovil školský zákon školní družiny pro děti mladšího školního věku (1. -5. ročníku). Děti v 6. -9. ročníku v době mimo vyučování trávily svůj čas ve školním klubu.

V současné době je školní družina jako zařízení zájmového vzdělávání vnímána jako součást školy. Je zde požadována nejen sociální služba, ale i smysluplné rozvíjení školních znalostí, zájmů a osobních kompetencí. Podle zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (tzv. školský zákon) mají mít školské subjekty své školní vzdělávací programy². Školní vzdělávací program (ŠVP) je závazný pedagogický dokument, který je odvozen z tzv. *Rámcového vzdělávacího programu*³, je vytvářen na konkrétní prostředí, pro žáky vyrůstající v konkrétních sociálních a kulturních podmínkách. Formuluje nejvhodnější pedagogické působení na žáky, aby co nejlépe využívali svůj volný čas. Školní vzdělávací program (dále jen ŠVP) školní družiny obsahuje konkrétní cíle vzdělávání, formy a obsahy, časový plán, materiální podmínky, personální podmínky, ekonomické podmínky, zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví a podmínky pro činnost žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. ŠVP školní družiny navazuje na vzdělávací program dané školy.

1.2 Cíle školní družiny

Činnosti školní družiny, její cíle a metody vychází ze školního vzdělávacího programu. Školní družina není jen místem sociálního zabezpečení dětí mimo vyučování, ale zahrnuje i rozvíjení osobnosti, všestranných zájmů, schopností a kompetencí. Navrhované činnosti a hry přispívají k utváření klíčových kompetencí a vychází z výchovně vzdělávacích cílů ŠVP pro školní družinu. Ve školní družině se děti podněcují ke vzdělávání především na základě zájmu, hledají se takové činnosti, které podporují dovednosti v procesu učení. Kompetence se proto naplňují přiměřeně, spíše se jen posilují a rozvíjí.

² HÁJEK, B., a kol.: *Jak vytvořit vzdělávací program pro školní družiny*. Praha, Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-233-1

³ Rámcové vzdělávací programy vymezují cílové zaměření vzdělávání a očekávané výstupy. Charakterizují je priority, cíle, klíčové kompetence a obsah v širších oblastech (např. Jazyk a komunikace, Matematika a její aplikace, Člověk a společnost, Člověk a příroda, Člověk a zdraví). Na základě těchto rámcových programů školy vytvářejí školní vzdělávací programy, přizpůsobené podmínkám regionu a lokality.

Klíčové kompetence⁴:

- **Kompetence k učení**
- **Kompetence k řešení problémů**
- **Komunikační kompetence**
- **Sociální a interpersonální kompetence**
- **Kompetence občanské a pracovní**
- **Kompetence k naplnění volného času**

Zájmové vzdělávání ve školní družině naplňuje svými specifickými prostředky obecné cíle vzdělávání dané školským zákonem. Jde zejména o rozvoj žáka, jeho učení a poznávání, osvojování základů hodnot, na nichž je založena naše společnost, získání osobní samostatnosti a schopnosti projevovat se jako samostatná osobnost. Cíle a programy se vybírají s ohledem na složení skupiny a k přiměřenosti věku dětí.

Výchovně vzdělávací cíle školního vzdělávacího programu pro školní družinu:

- Vyzkoušet si netradiční formy a metody při činnosti
- Podchycovat a rozvíjet zájem v dané činnosti
- Rozvíjet myšlení, tvořivost a fantazii
- Podporovat a prohlubovat individuální schopnosti a dovednosti
- Rozvíjet zdravé sebevědomí a schopnost být sám sebou
- Motivovat k organizování a plánování práce, vlastního učení, zábavy a hry
- Podněcovat k rozšiřování slovní zásoby a rozvíjení vyjadřovacích schopností
- Rozvíjet a upevňovat komunikační schopnosti v kolektivu
- Potlačovat nevhodné impulzivní jednání, rozvíjet schopnosti sebeovládání
- Motivovat k námětově bohaté a pestré činnosti
- Zvládnout herní situaci, využít volný čas efektivním způsobem
- Prohlubovat zkušenosti při práci s dostupným materiálem
- Rozvíjet schopnost vhodně kombinovat barvy, podporovat vlastní tvůrčí schopnosti
- Zaměřovat se na odpovědnost za kvalitu vlastní práce
- vést k radosti z pohybu a ke zdravému životnímu stylu

⁴ HÁJEK, B., a kol.: *Jak vytvořit vzdělávací program pro školní družiny*. Praha, Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-233-1

1.3 Metody a formy školní družiny

Při realizaci cílů v družině se především využívají interaktivní metody a praktické činnosti. Základním prostředkem je zde hra, která přináší kladné emoce, navozuje zážitky a praktické zvládnutí daného úkolu. Hra je víc než zábava, je prostředkem relaxace, rekreace, zdrojem radosti, uvolnění, týmové spolupráce. Hra napomáhá k rozvoji složek osobnosti – samostatnosti, zodpovědnosti, tvořivosti, rozhodnosti, schopnosti týmové spolupráce, poznání sebe samého, buduje psychickou odolnost, sebevědomí a sebedůvěru. Děti poznávají lépe vlastní osobnost i své místo ve skupině⁵.

Metody a formy vzdělávání ve školní družině svými specifickými činnostmi aktivně podporují zájmové vzdělávání.

Vyučovací metody podle pramene poznání⁶:

- **Metody slovní** – vyprávění, vysvětlování, rozhovory, diskuze, práce s textem
- **Metody názorně demonstrační** – předvádění činností, demonstrace obrazů, projekce
- **Metody praktické** – výtvarné činnosti, pracovní činnosti, pohybové činnosti

Vyučovací metody podle charakteru aktivizace:

- **Diskusní metody** – řízená výměna názorů na určité téma
- **Inscenační metody** – hraní rolí v zinscenovaných situacích
- **Didaktické hry** – různé hry, seberealizační aktivita jedinců nebo skupin

Školní družina umožňuje odpočinkovou činnost, příležitostné akce, spontánní aktivitu a přípravu na vyučování. Školní družina organizuje pravidelnou činnost v oddělení a zájmových útvarech, pořádá příležitostné akce a v průběhu dne nabízí spontánní aktivity. Využívají se zejména hry, soutěže, řízené diskuze, dramatizace rolí, brainstorming, četba, literární a výtvarná tvorba, besedy, rozhovory, vyprávění, vycházky, výlety, pohybové aktivity a prezentace výsledků aj. Všechny tyto metody a formy se vzájemně prolínají vzdělávacími obsahy ve školní družině.

⁵ MLEJNEK, J.: *Dětská tvořivá hra*. Vydalo IPOS, Praha 2004. ISBN 80-7068-163-2

⁶ www.infogram.cz

Obsahem vzdělávání jsou oblasti:

- **Jazyk a jazyková komunikace**
- **Matematika a její aplikace**
- **Člověk a jeho svět**
- **Člověk a společnost**
- **Člověk a příroda**
- **Umění a kultura**
- **Člověk a zdraví**
- **Člověk a práce**
- **Informační a komunikační technologie**

V následující části vybírám ty oblasti, které se nejvíce podle mne prolínají s naším projektem.

Jazyk a jazyková komunikace

Prostřednictvím jazykové a literární výchovy rozvíjejí děti schopnost vyjadřovat své myšlenky a city, vžívat se do myšlení a cítění druhých. Učí se vhodně komunikovat a vyjadřovat vlastní názor, porozumět pojmům a výrazům. Všímají si spojitostí textu s ilustracemi, využívají získaných čtenářských dovedností a charakterových vlastností. Pozorně vnímají literární text a snaží se porozumět jeho významu a smyslu, pochopit spojitost textu s kultivací citů a prožitků.

Člověk a jeho svět

Vzdělávací oblast Člověk a jeho svět podporuje tvořivé poznávání, osvojování potřebných dovedností a utváření vztahů k okolnímu světu. Základem je pozorování, pojmenování skutečnosti a její zachycení ve vlastních výtvorech. Děti si vytváří základní představy o nejběžnějších skutečnostech a zákonitostech přírody a společnosti, rozvíjí ekologické cítění, učí se vnímat krásy přírody všemi smysly.

Člověk a příroda

Vzdělávací oblast Člověk a příroda posiluje a pěstuje zájem o životní prostředí, prohlubuje lásku a trvalý vztah k přírodě a její rozmanitosti. Pomáhá poznávat různé druhy stromů, rostlin a živočichů, využívat přírodní materiály. Děti získávají základní vědomosti

o vztazích mezi organismy navzájem či vztazích mezi živou a neživou přírodou, orientují se v potřebných souvislostech a učí se aktivně chránit všechny formy života. Rozvíjí si environmentální citění, podporují citlivé vnímání životního prostředí domova a nejbližšího okolí.

Umění a kultura

Vzdělávání v této oblasti přináší umělecké osvojování světa⁷, dochází k rozvíjení smyslového citění, tvořivosti a zvyšování emocionálního a estetického vnímání. Utváří kladný vztah k výtvarnému umění a celé oblasti výtvarné kultury. Rozšiřuje schopnost nalézat a vnímat krásu uměleckého díla a jeho prostřednictvím vnímavost k sobě samému i k okolnímu světu. V tvořivých činnostech jsou rozvíjeny schopnosti nonverbálního vyjadřování prostřednictvím tónu a zvuku, linie, bodu, tvaru, barvy, gesta, mimiky atp.

2. Zájmová činnost

Zájmová činnost má velký význam pro individuální rozvoj jedince a silně ovlivňuje všechny stránky jeho osobnosti. Povzbuzuje další zájmové vzdělávání, vztah k učení, k vyučování a touhu po novém poznání. Zájmová činnost nenásilně pomáhá rozvíjet osobní uspokojení z práce, přispívá k psychické vyrovnanosti a spokojenosti. Nabízené aktivity v rámci zájmového vzdělávání jsou především založené na zájmu, dobrovolnosti a individuálních přání.

Organizované činnosti směřují k naplňování volného času, k rozvíjení, navazování a usměrňování zájmů dětí⁸. Člověk je tvor společenský a nejvíce zájmů se uskutečňuje ve skupinách, ať formálně ustanovených s pevnou organizační strukturou, jako jsou kroužky, oddíly, soubory, kluby, nebo v neformálních skupinách, jako jsou volná sdružení sběratelů, fankluby, občanská sdružení apod. Uspokojování zájmů v kolektivu přináší nejen pozitivní výsledky, seberealizaci, ale i uspokojení z dosažených společných úspěchů.

⁷ http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVP_PV-2004.pdf

⁸ HÁJEK, B., HOFMAN, B., PÁVKOVÁ, J.: *Pedagogické ovlivňování volného času*. Portál, s. r. o., Praha 2008. ISBN 978-80-7367-473-1

Motivem zájmu může být realizace základních potřeb, pudů či vrozených dispozic, nebo uskutečňování osobních plánů, životních hodnot a cílů. Zájem souvisí s celkovým zaměřením osobnosti, přináší dětem kladné citové naladění a uspokojení. Zájmy aktivují ty schopnosti jedince, které podmiňují úspěšné vykonávání dané činnosti. Jedinec především rozvíjí zájmy, které úspěšně pomáhají uspokojit jeho zaměřené potřeby, nadání a talent.

Zájmová činnost citlivě podněcuje, podporuje a rozvíjí samostatnost, tvořivost a zdravou společenskou aktivitu. Vede děti k participaci, k vytváření kladných vztahů k různým činnostem a celoživotnímu vzdělávání. Zájmová činnost plní funkci výchovnou a vzdělávací, je prostředkem k odpočinku, relaxaci i regeneraci sil a napomáhá v boji proti patologickým jevům.

Vlastní aktivní činnost prováděná se zájmem přináší uspokojení základních lidských potřeb, pomáhá překonat obtížné sociální situace, zvyšuje sebevědomí, vede k odborným znalostem a k zdravě užívání volného času.

2.1 Výtvarná zájmová činnost ve školní družině

Výtvarná výchova umožňuje dětem poznávat okolní svět i svůj vnitřní svět prostřednictvím výtvarných činností.⁹ Postupně formuluje výtvarné myšlení, učí děti vnímat vztah ke skutečnosti, systematicky tříbí pozorovací schopnosti, paměť pro tvary a barvy a rozvíjí jejich obrazotvornost. Vytváří a upevňuje nezbytné pracovní návyky, vychovává k samostatné práci a podněcuje dětskou tvořivost. Probouzí aktivní zájem a citový vztah dětí k uměleckému dílu, vytváří postoj k přírodě i k okolnímu světu.

Ve školní družině při výtvarné zájmové činnosti navazujeme na znalosti a dovednosti získané při vyučování, podporujeme iniciativu dětí k samostatnějšímu řešení daného námětu. Aktivní účast dětí na rozhodování a vnímání umožňuje procítěný pohled a hlubší proniknutí do vlastní umělecké činnosti a tím si upevňovat individuální zobrazovací schopnosti. Děti mají rády hravost a radost z činnosti, experimentují, snaží se reagovat na nabídnuté náměty. Ověřit si barevné možnosti znova a znova, nechat se vést hravým

⁹ KALÁBOVÁ, N.: *Pohádkové vzdělávání*. Praha, NIDM, 2007. ISBN 978-80-86784-56-4

pocitem a svou živelností. Probouzí se v nich aktivní zájem a citový vztah k hotovému dílu. Volné řešení námětu je pro děti výzva. Rozvíjí svou tvořivost, originalitu, schopnost soustředění a citové uchvácení, schopnost myšlenkových pochodů a především fantazii. Představy získané smyslovým vnímáním podněcuje rozvoj dětské obrazotvornosti a spojuje přímou skutečnost s vlastní zkušeností a rozumovými poznatky o světě. Výtvarná činnost je tedy zařazována nejen jako odpočinková činnost, ale i jako vzdělávací činnost.

Druhy činností ve výtvarné výchově¹⁰:

- Přetvářecí činnosti
- Poznávací činnosti
- Hodnotově orientační činnosti
- Komunikativní činnosti

Obsah výtvarné zájmové činnosti ve školní družině je tedy určován nejen vnějšími podmínkami, ale i respektování podmínek vnitřních, zejména schopností (senzomotorických, kognitivních, tvořivých), temperamentu, věku a míry zájmu dítěte. Taktéž záleží na vizuálních, haptických a pohybových předpokladech nejen žáků, ale i učitelů.

Obsah výtvarné činnosti tvoří tři oblasti¹¹:

- **Výtvarná tvorba**
- **Výtvarná imaginace**
- **Výtvarné vnímání**

Výsledkem výtvarné tvorby je výtvarný produkt lineární, plošný, prostorový nebo časoprostorový, kterému předchází šest fází procesu (předvýtvarný zážitek, výtvarný záměr, výtvarné rozvažování, výtvarný akt a průběžné hodnocení, závěrečné hodnocení). V tomto procesu si děti ověřují své poznatky, zkušenosti a dovednosti v zacházení s výtvarnými vyjadřovacími prostředky, hledají více možností variant řešení výtvarného úkolu, experimentují s výtvarnými vyjadřovacími prostředky. Práce s výtvarnými prostředky spojená s experimentováním vede k rozvoji estetické citlivosti dětí. Poznávání materiálů, jejich vlastností a tvárných možností spolu s objevováním výrazových možností

¹⁰ HAZUKOVÁ, H.: *Příprava učitele na rozhodování ve výtvarné výchově II.*, Praha, PedF UK 1995

¹¹ SLAVÍK, J.: *Didaktika výtvarné výchovy III.* Praha, SPN 1990

barev rozvíjí i estetický vkus. Výchozí tematikou je zvládnutí barvy jako výrazového prostředku. Využití barevných skvrn různých výtvarných materiálů, seznámení s vlastnostmi barev (hustota, světlost, účinek barevných sestav, mísení, rozpíjení, zapouštění, obtiskování).

Výtvarná imaginace je obrazotvorný, myšlenkový proces, který je součástí procesu výtvarné tvorby. Má podobu představovou, přemýšlečící i snovou. Děti využívají své fantazie, kreativity a smyslové znalosti.

Výtvarné vnímání je spojeno s prožíváním, smyslovým odrazem, poznávací činností a hodnocením. Výtvarně vnímat můžeme všechny vlastnosti objektů i jevů okolního světa, které jsou vnímatelné zrakem a hmatem.

2. 2 Výtvarná dílna

„Myšlenka, i když nebyla převedena do podoby obrazu, je sama uměleckým dílem. Myšlenkový proces umělce bývá často zajímavější než výsledná realizace.“ Sol Le Witt

Pojetí výtvarné dílny jako součást zájmové výtvarné činnosti ve školní družině je alternativní formou vzdělávání. Výtvarná dílna je nejen místem setkávání, spolupráce, porozumění, tolerance, nabývání sociálních kompetencí, ale i výtvarných znalostí a dovedností.

Výtvarné vnímání podporuje harmonický rozvoj osobnosti. Přispívá k výchově rozumové, rozšiřuje rozlišovací schopnosti, pozorovací talent, rozkládání na části a zpětné skládání. Podporuje citový rozvoj, radost z úspěšné činnosti, upevnění sebejistoty, snahu po překonání překážek. Výrazným znakem vnímání výtvarného díla je jeho smyslovost, tzn. linie, barvy, tvary, konstrukce. To vše se spojuje a obrací k našim smyslům, zraku, hmatu a čichu, k synkretickému vnímání a vyjadřování. **Synkretizmus** v umění znamená posílení multisenzorických vjemů a projevů, vnímání a vyjadřování je založené na

propojování všech smyslů. I když je ve výtvarném projevu dominantním smyslem zrak, jsou mnohé výtvarné objekty a akce založeny na probuzení ostatních smyslů.

Všechny tyto znaky a výtvarné vnímání se podílí na charakteru výtvarné dílny. Kresbu i malbu dnes rádi spojujeme s hudbou nebo s divadlem, akční tvorbu s výrazovým tancem. Vzájemné propojení více druhů umění nás inspiruje a obohacuje o další zkušenosti. Aktivita spojená tvorbou jsou provázeny touhou zažít něco nového, potvrdit si své teorie či získat nové informace a zdokonalovat se. Hlavním rysem dílny je tedy prožitek, experiment, společně prožitý čas a zdokonalení se v tvorbě a vnímání umění.

Cíle dílny¹²:

- vypěstování schopnosti výtvarné reflexe námětu v materiálech
- nalezení linie vlastní autentičnosti
- kultivace schopnosti volby techniky a kombinace technik při formování výtvarného záměru
- vypěstování sebekázně a schopnosti sebekritiky v tvorbě
- vypěstování schopnosti vnímat a přijímat umělecké dílo jako svébytnou výpověď o světě
- prohloubení úrovně znalosti umění

Ve výtvarné dílně můžeme zpracovávat materiál, který je získán jako odpad z výrobních podniků, jako jsou úlomky dřeva, plastu, kovu nebo kusy textilií. Prostor je zde i pro experimentování se zacházením s různým materiálem a s jeho výtvarným využitím či kombinací technik. Účastníci dílny mají možnost se samostatně vyjádřit, zvolit si svůj způsob zpracování výchozího materiálu, experimentovat s ním, prozkoumávat postupy a další možnosti vlastní volby prostředku výtvarného vyjádření a své poznatky a zkušenosti si navzájem vyměňovat.

Vlastní tvorbu provází i mnoho pochybností, sebekritiky a nespokojenosti s výsledným dílem. Tyto úvahy o možných změnách, zastavením nad dílem, sebereflexe jsou velmi důležité. Vypovídají o významu zkušenosti, nalezení vhodného řešení k dokončení díla. Práce v dílně nám nepřináší jen zkušenosti a znalosti o postupech, technologii, ale i cennou zkušenost sebezpoznání a nalezení linie vlastní autentičnosti a

¹² BABYRÁDOVÁ, H.: *Výtvarná dílna*. Praha, TRITON, 2005. ISBN 80-7254-705-4

originality. Hledáme různé cesty, abychom přirozeně objevili takové techniky, pro které máme nejlepší dispozice. Spontánně se seznamovat s výtvarnými materiály a nástroji vede k vlastní stopě v pojetí výtvarné tvorby.

Dalším rysem dílny je prohloubení znalosti o umění, poznávání a pronikání do světa umění, které i souvisí s námětem dílny. Napomáhá nám v tom i určitá forma galerijní animace, kde prostřednictvím výtvarné aktivity porozumíme vystaveným exponátům. Jde o přímou zkušenost, ukázkou, akci, nebo dialog s výtvarným dílem.

3. Vyjadřovací prostředky ve výtvarné výchově

„Výtvarný projev dává dítěti možnost reagovat na svět, vyjadřovat se v něm, samo se světu zjevovat a posléze pochopit i sebe samo v něm.“ Igor Zhoř

Výtvarné umění jeho výtvarný jazyk, výraz, prostor to vše se snaží oslovit děti, přiblížit se jim a komunikovat pomocí jeho vyjadřovacích prostředků.

Výtvarné techniky nám slouží jako vyjadřovací prostředek výtvarné výchovy. Vyjadřovací prostředky zahrnují celou škálu materiálů, nástrojů a výtvarných postupů. Výtvarné techniky podporují schopnost užívat výtvarný jazyk, podporuje vztah k výrazu námětu a k řešení výtvarného problému a umožňuje haptické hry s materiály a nástroji spolu s prožíváním jejich účinků.

Výtvarnými vyjadřovacími prostředky tedy rozumíme:

- prvky výtvarné řeči
- vztahy mezi nimi
- procesy tvorby
- materiálně technické prostředky
- všechny instrumenty, materiály a techniky, kterých je možno ve výtvarné činnosti využít

Volba výtvarné techniky tedy závisí na zvoleném námětu, na důrazu výtvarného vyjádření a hledání způsobu výtvarného řešení. Děti dostávají příležitost plně uplatnit vlastní zkušenosti, otevírají se prožitku a procesu poznávání. Vytvářejí si osobité postoje, hodnotí a vyjadřují se podle svých potřeb. Učitel respektuje výtvarný názor žáka, podporuje ho v jeho záměru a nabízí případnou pomoc. Učitel tak plní roli pozorovatele a poradce. Užité výtvarné prostředky sdílejí možnosti námětu a tlumočí obsah výtvarné výpovědi dítěte. Vyjadřující prostředky se podílejí na rozvoji intuitivního poznávání výtvarného jazyka jako je linie, barva, tvar a rytmus.

3. 1 Druhy výtvarných technik

Osvojit si výtvarné techniky a prostředky vyžaduje poznání základních dovedností a mnoho vstupních informací. Stále se objevují nové výrazové prostředky a netradiční materiály. Součástí výtvarného vzdělávání je osvojování základů výtvarných technik a postupů.

3. 1. 1 Kresba

Kresba patří k nejstarším výtvarným projevům člověka. Je nejpřirozenější výtvarnou činností. Kresbou se snažíme vyjádřit tvar, objem, linie, abstraktní pojmy i některé myšlenky a pojmy. Kresbou rozumíme zobrazení na ploše pomocí linií a jiných kresebných stop (body, rozpité nebo rozmazané linie, kaňky, zádrhy apod.). Kresebná linie má mnoho podob, od tenké vlasové čáry po silnou robustní stopu. Linie může být plynulá, črtaná, proměnlivá v síle stopy. Kresba provází dítě na každém kroku a je jeho nejvlastnějším vyjadřovacím prostředkem. Kresbou děti vypráví, vytváří seriály a reagují na prožívání citů.

V kresbě skrývá individualita každého dítěte. Kresba vypovídá o rozvoji vnímání světa, o rozvoji jemné motoriky, odráží rozvoj utváření pojmů a intelektu. V kresbě se

skrývá momentální rozpoložení, nálady, emoce, podává nám sdělení o citovém a prožitkovém světě dítěte. Z kresby se dovídáme o vitalitě a emocionalitě dítěte, o jeho aktivitě a zájmech. Základ tedy tvoří vnitřní dispozice dítěte, které se mohou rozvíjet jen tehdy, budeme-li dítěti poskytovat dostatek vhodných podmínek a množství podnětů.

Ke kreslení se děti nemusí nutit, je to přirozený projev, hra či snění. Dítě je motivováno ke kresbě tím, co ho zajímá nebo trápí. Kresba je také cenným dárkem dítěte těm, které má rádo. Kresby se využívají:

- při testování mentální úrovně – podle kresby lze hodnotit inteligenci dítěte
- jako komunikační prostředek – děti kreslí, co cítí, ale nedokáže to slovně vyjádřit
- jako prostředek zkoumání afektivity dítěte
- jako prostředek k vyjádření znalostí dítěte o svém těle a jeho situování v prostoru

Kvalita kresby odráží úroveň intelektu dítěte, jeho emoční rovnováhu a schopnost adaptovat se v rodině i ve škole. Kreslení představuje nejvhodnější způsob vyjadřování k poznání dítěte, kresbou dítě „graficky vypráví“. Rovné, lomené čáry, bledé či jasné barvy, harmonie nebo disharmonie, celé množství charakteristických znaků promlouvá prostřednictvím kresby, mnohdy přitom bývá pro dítě základem k rozvinutí skutečných příběhů i smyšlených.

V dětském projevu se kresba objevuje ve třech podobách¹³.

- **kresba z představy** – má ilustrativní charakter, navazuje na představy, na prožitky a zkušenosti žáka
- **kresba studijní**, motivovaná pozorováním skutečnosti – specifická forma kresby podle skutečnosti, výtvarný přepis přírodnin, předmětů denní potřeby, zátiší, krajiny, postav a tváří
- **kresba návrhová** – rozpracovává námět pro variabilní řešení výtvarného problému, příprava na grafiku či keramiku

¹³ ROESELOVÁ, V.: *Techniky ve výtvarné výchově*. Praha, SARAH, 1996. ISBN 80-902267-1-X

Kresba tužkou

K nejběžnějším kresebným nástrojům patří tužky, které se rozlišují podle tvrdosti tuhy¹⁴. Měkké tuhy zanechávají tmavší stopu a citlivě reagují na přítlak ruky. Tužky barevné (pastelky) mají bohatou škálu barevných tónů, měkké jádro a vyrábějí se i ve speciální úpravě pro kresbu na sklo, porcelán a kov. Pro tužkové a pastelkové kresby lze zvolit různé druhy papíru a dá se kombinovat s mnoha dalšími materiály, např. s tuší, vodovými i brilantními barvami a pastely. Pracovat můžeme bez předkreslování, využíváme různého přitlačení ruky, vrstvení linií různých barev, stínujeme v jednom i více odstínech. Jiný charakter získávají pastelky v kombinaci s mírně strukturovaným podkladem nebo zajímavým podtiskem.

Kresba uhlem a rudkou

Při kresbě uhlem a rudkou lze pracovat s linií, s výraznou šrafurou nebo s jemně roztíranou plochou. Uhlí na papíře zanechává měkkou, sytě černou stopu sametového vzhledu, citlivou na přítlak ruky. Kreslit lze hrotem i plochou uhlové tyčinky, kresba se snadno roztírá hadříkem i prsty, proto je dobré kresbu zafixovat fixativem.

Rudka zanechává na papíře méně prašnou červenohnědou až hnědočernou stopu, která odráží míru přítlaku na nástroj. Šrafování a roztírání ploch využíváme pro modelaci objemů a rozmýváním vodou či štětcem získáváme široký tónový rejstřík. Rudkou můžeme kreslit i na navlhčený papír, stopa se tím rozpouští a vytváří tak měkké rozpité linie. Kresba uhlem i rudkou je vhodná pro kombinaci s jinými technikami a kreslířskými materiály.

Pastely

Křídové pastely jsou v sadách po šesti až čtyřiašedeseti i více barevných tónech, jsou křehké a snadno se roztírají či rozmývají vodou. Lze také hrot pastelu namáčet do mléka nebo do vody s příměsí lepidla a tím kresbu zafixovat. Křídové pastely se dobře kombinují s mastnými pastely, tušemi, inkousty, mořidly, vodovými i brilantními barvami.

¹⁴ NEDVĚDOVÁ, Z., ZATLOUKALOVÁ, I. : *Výtvarná tvorba*. Olomouc, nakladatelství Rubico, 2000, ISBN 80-85839-46-6

Voskové pastely jsou mastné a neroztírají se. Kreslit můžeme také nahřátými hroty pastelových tyčinek nebo kresbu nahřát nad tepelným zdrojem. Voskový podklad je vhodný při odkrývací technice.

Perokresba

Perokresbu řadíme mezi kreslířské techniky s mokrou stopou. Při perokresbě lze vyzkoušet různou stopu podle velikosti a zakončení nástroje, např. pero z rákosy, ptačí brk, různě seříznuté klacíky a dřívka, zuby hřebenu apod. Různé zhušťování bodů a linií tvoří světlejší a tmavší kontrastní plochy. Perokresbu vhodně doplňují další kreslířské materiály.

Netradiční kresebné nástroje

Netradiční kresebné nástroje zanechávají zajímavé stopy, např. dřívko, seříznutá větvička, špejle aj. neobsahují zásoby barvy, proto zanechávají zprvu stopu výraznou, která během kresby slábne. Kresebným nástrojem může být také konec štětce, kousek houbičky, hřebíček, kartáček na zuby, stéblo trávy, kutálející se kulička namočená v barvě, kousek polystyrenu, nit nebo provázek napojený barvou.

3. 1. 2 Malba

Malba je výtvarná technika, kde hlavním vyjadřovacím prostředkem jsou barvy. Malířské materiály nám poskytují mnoho možností v mísení, nabízejí různé barevné harmonie, pozorování barevných stop, její hustotu, odstín a poznávání výrazových vlastností. Pomocí malby můžeme ztvárnit emoce, vztahy, prožitky i skutečnosti našeho světa.

Malba akvarelem

Malba vodovými barvami je jedna z nejstarších malířských technik. Akvarelové barvy obsahují škálu barev s 24 a více odstíny. Jsou transparentní, dobře rozpustné, brilantní barvy, anilinové, krycí vodové barvy i speciální akvarelové pastelky rozmyvatelné vodou. Technika akvarelu nabízí malbu na suchý i mokrý podklad. Výborně

se hodí pro vyjádření průhlednosti povrchů a světla nebo jako doplněk ke kresbě (kolorovaná kresba).

Malba temperou

Temperové barvy mají velkou krycí schopnost, mísením vzniká řada barevných odstínů, jsou ředitelné vodou a rychle zasychají. Základem temperové malby je vrstvení barevných ploch a k tomu využití různých pomůcek, např. špachtle, štětce, ploché dřívko a aj. Objevování a pozorování vlastností materiálů a nástrojů vede ke hrám a získávání zkušeností.

Malba pastelem

Malba pastelem leží na hranici malby a kresby. Můžeme vyzkoušet možnosti malby suchého pastelu na vlhký podklad nebo kresby na již roztírané podmalbě. Druhy pastelů jsou suché (křídové) a mastné (voskové, olejové). Pastely lze kombinovat s tušemi, mořidly, inkousty, vodovými i brilantními barvami.

3. 1. 3 Grafika

Pomocí grafiky zaznamenáváme strukturu linií a ploch. Grafická technika je technický postup, při němž dochází k rozmnožování výtvarného originálu na určitý počet stejných výtisků. Při grafice se využívá postupů tisku z výšky, z hloubky nebo z plochy¹⁵.

Grafické techniky dělíme na:

- **Přípravné grafické techniky** (hra s otisky, frotáž, protisk, gumotisk, rezerváž zmizíkem, rytá kresba do voskového podkladu, rytá kresba do podkladu se zaschlou klovatinou)
- **Techniky tisku z výšky** (tisk z papírové šablony, vystřihovánky, papírořez, tisk z koláže, linoryt, sádroryt, dřevoryt)

¹⁵ ROESELLOVÁ, V.: *Techniky ve výtvarné výchově*. Praha, Sarah, 1996. ISBN 80-902267-1-X

- **Techniky tisku z hloubky** (papíroryt, suchá jehla, rytiny, lepty, aktivní grafika – reliéfní tisk z hloubky)
- **Techniky tisku z plochy** (sítotisk, monotyp, litografie)
- **Soudobé grafické techniky** (xerografie, počítačová grafika)
- **Užitá grafika** (propagační grafika, knižní grafika, tvorba bankovek a známek, drobné grafické listy, novoročenky, ex libris)

Podrobně se zmiňuji o vybraných grafických technikách.

Tisk z koláže

Grafická technika tisk z koláže je jednou z nejčastěji používaných technik na základních školách. Spočívá v otisku nalepených prvků, které jsou ze stříhaného, trhaného nebo lámaného materiálu. Nejčastějším materiálem jsou různé druhy papíru (např. karton, lepenka, vlnitý papír apod.), textilií (krajka, gáza), přírodnin (listy, trávy, ptačí pera, kůra). Používáme i technický materiál např. alobal, provázky, smirkový papír. Kolážové prvky nalepíme na tužší papír, jednotlivé tvary můžeme lepit na sebe a nalepené plochy ještě prorývat. Papírovou koláž před tiskem zpevníme lakem a po zaschnutí nanášíme na matrici válečkem barvu.

Odkrývací technika na voskovém podkladu

Podstata této grafické techniky je v proškrabávání horní tmavé vrstvy na světlý podklad. Spodní vrstva je vytvořena silným, souvislým povlakem z barevných pastelů nebo ze svíčky. Takto připravený podklad zamalujeme černou tuší a po zaschnutí proškrabáváme horní vrstvu různými nástroji např. hřebíkem, jehlou, perem, dřívkem podle připraveného motivu. Velikost formátu je potřeba přizpůsobit dětem, pro mladší děti volíme k práci menší formáty.

3. 1. 4 Plastická a prostorová tvorba

Hmoty a materiály mají své charakteristické vlastnosti, tvary a konkrétní stopy. Dítě se učí rozlišovat a pojmenovávat základní tvary prostorové i plošné již od narození

prostřednictvím zraku a hmatu. Seznamuje se s okolním světem, s věcmi, které nás obklopují, uchopuje je do ruky, mačká, hněte, tvaruje, válí a zkoumá. S představou těchto tvarů spojuje i jejich názvy a tím si zároveň rozšiřuje výtvarný slovník. Představy se stávají konkrétnějšími, vytváří-li si dítě dané tvary z hlíny, z papíru, z modelíny nebo kresbou. Děti vnímají různorodost materiálu a jeho povrch, získávají k němu vztah a nechávají se inspirovat k tvořivým hrám. Výběr a způsob zpracování materiálu se volí s ohledem k dětskému věku. Mladším dětem vyhovují měkké a poddajné hmoty (např. papír, textilní vlákno, plastelína, modurit, vizovické nebo slané těsto), které jsou bezpečné a dají se snadno tvarovat rukama.

Prostřednictvím hravých činností se stavebnicemi děti vnímají a organizují prostor. Materiál seskupují a hledají vhodné řešení objektu, nejlepší variantu kompozice prvků. Panelové stavebnice dávají dětem možnost řešení omezeného prostoru, skládat a vytvářet v půdorysu různé varianty obytného prostoru podle svých přání a představ. Při hře na písku modelují známý přírodní povrch, hloubí, vrší terén, dotvářejí volnou přírodní krajinu, upevňují kameny, vytváří skalky nebo umělá jezírka.

Výtvarné činnosti využívané v prostorové tvorbě:

- **Modelování** – ze sochařské hlíny, z keramické hlíny, sádry, modelování z neklasických materiálů (plastelína, modurit, DAS, slané těsto, jíl, písek).
- **Tvarování** – z papíru, textilu, pletiva, plechu a kovové fólie, přírodního materiálu.
- **Konstruování** – komponování ze stavebnicových prvků, z průmyslových odpadů a přírodních prvků.

Podrobněji popisují:

Odlévání stop

Ze stopy zanechané v krajině lze vytvořit odlitek přímo v terénu. Potřebné pomůcky (bílou sádro, láhev s vodou, misku, dřevěný nebo papírový rámeček, nůžky, lžíci) si vezmeme s sebou. Stopu ohraničíme rámečkem, připravíme sádro krémové hustoty a nalijeme na zamýšlený otisk. Po 15-20 minutách odstraníme rámeček a vyjmeme odlitek. Odstraníme nečistoty, popřípadě opláchneme a necháme dobře zaschnout.

Výtvarné činnosti v přírodě

Výtvarné činnosti v přírodě patří do okruhu aktivit, které označujeme pojmem **land art** (zemní umění)¹⁶. Výtvarný záměr a aktivní činnost je přenesena do volné přírody. Na základě nápaditosti, osobní aktivity a prožitku přetváříme či ozvlášťujeme krajinu podle své představy. Krajina nebo její část získává novou tvář, energii, impuls. Cílem není vytvoření trvalého výtvarného díla, ale uvědomění si rozdílu mezi původním a přeměněným prostorem.

4. Projekty a projektové vyučování

Projekty krátkodobé, střednědobé i dlouhodobé se stávají stále častější metodou vzdělávání našich dětí ve školní výuce i mimoškolních činnostech. Řeší zadaný úkol celistvě, komplexně ve všech souvislostech. V projektu namísto izolovaných poznatků a dovedností se téma prolíná mnoha vyučovacími předměty, např. prvoukou, vlastivědou, českým jazykem, matematikou, pracovní činností, výtvarnou, hudební výchovou.

Při plánování a realizaci projektu vyžaduje role učitele velkou flexibilitu. Kvalita a úspěšnost projektu se docílí aktivním procesem bádáním, prožíváním, tvořením, uznáním, seberealizací i sounáležitostí. Role učitele se mění z role řídící na konzultační, poradenskou, kde společně s dětmi směřuje ke stanovenému cíli. Činnost dětí je aktivní, tvořivá, reagující na různé podněty. Své teoretické vědomosti si ověřují v praktických činnostech, získávají nové zkušenosti a dovednosti, které během projektového vyučování mohou aplikovat v různých předmětech. Tím dále rozvíjejí svou osobnost a cítí odpovědnost za výsledek své práce. Nemusí se nic „biflovat“ a nemusí mít strach ze záporného hodnocení či neúspěchu.

Největší změnou výuky v projektech, oproti klasickému vyučování, je v metodách a organizačních formách. Více se využívá kooperativní a skupinové vyučování. Spolupráce jednotlivých členů skupiny, plnění rolí, daných úkolů a závislost výsledku i na úspěchu

¹⁶ NEDVĚDOVÁ, Z., ZATLOUKALOVÁ, I. : *Výtvarná tvorba*. Olomouc, nakladatelství Rubico, 2000, ISBN 80-85839-46-6

jednotlivce vede k rozvíjení interpersonálních dovedností. Děti samy cítí potřebu poznání, jsou ochotné angažovat se pro dobrou práci a splnění daných cílů, je-li jim poskytnuta vhodná a příjemná atmosféra a motivace. Je třeba vytvořit prostředí, kterým je dítě podněcováno k učení, poznávání, pozorování, porovnávání bez stresů a obav z neúspěchu. Pozitivní motivace, zajímavé metody a pomůcky pomáhají dětem zobecňovat poznání, nacházet souvislosti, aplikovat je v různých úlohách, zároveň je vede k sebepoznání a seberealizaci a podílení se na řízení a vytváření strategie celé skupiny při plnění úkolů. V pozitivně naladěné atmosféře posílené znalostí pravidel hry se pro děti stává práce zábavou, z níž čerpají nejen poznatky, ale i radost a uspokojení.

Projektová výuka obsahuje tyto činnosti:

- organizovanou činnost směřující k cíli
- činnost vyžadující aktivitu dětí
- činnost tvořivou, reagující na změny
- činnost vnitřně řízenou (autoregulovanou)
- činnost rozvíjející osobnost (teoretické i praktické znalosti)
- činnost vedoucí k odpovědnosti za výsledky
- využití teoretických poznatků k praktické činnosti
- vnitřní motivace k učení a rozvoji sebepojetí

4. 1 Příprava a řešení projektového vyučování

U každého projektu bychom měli znát účel, smysl, cíle výchovné i vzdělávací, časovou délku a organizaci, prostředí, ve kterém bude realizován a účastníky, pro které je daný projekt určen. Neméně důležité jsou podmínky pro úspěch projektu, ty by měly být přiměřené dovednostem a znalostem dětí. Děti se podílí na vytváření plánu řešení, plán realizují a zabývají se problémem.

K promyšlení všech možných cest a řešení problémů projektu se osvědčuje postup¹⁷:

1. **Mapování tématu** – bezprostřední zachycování všech myšlenek, které se nám vybavují v souvislosti se zvoleným tématem (metoda slovních asociací).
2. **Třídění reálných nápadů** – jednotlivé náměty se třídí, usměrňují a rozpracovávají
3. **Redukce** – původní náměty se redukuje úměrně k času a dalším podmínkám.
4. **Plán projektu** – vytvoření rámcového plánu nebo *myšlenkové mapy*¹⁸, v níž jednotlivé nápady se dále propojují s motivací a cíly. Nezapomínáme na realizační podmínky projektu (pomůcky, materiál, prostředí, časové rozpětí)

Projekt by měl děti nadchnout a zaujmout. Motivovat je k dalšímu samostatnému řešení problému, ukázat spojitosti mezi předměty a získávat nové zkušenosti a poznatky, které si v rámci projektu vyzkouší. Intenzivní prožitek se ukládá do paměti natrvalo. Děti se učí efektivně spolupracovat a komunikovat, mají prostor pro hledání problému, variabilitu, vyjádření se.

4.2 Projekty ve výtvarné výchově

Projektová metoda ve výtvarné výchově představuje soustředění na dané téma a prozkoumávání tohoto tématu z nejrůznějších stran. Klíčem k otevření zájmu o téma projektu je často výtvarná hra, takové zastavení, hledání cesty jak uchopit téma. Experimentovat, dívat se z různých zorných úhlů, srovnávat si určité myšlenky a promítnout do nich sami sebe. Maximální soustředění na motivy k tvorbě.

Velkým přínosem pro výtvarnou tvorbu v projektu je hra, ať tvořivá či didaktická. Hranice mezi tvořivou a didaktickou hrou je velmi tenká. Didaktická hra často vyžaduje tvořivost a naopak tvořivá hra může rozvíjet poznávací schopnosti dítěte. Námět spočívá hlavně v probuzení představivosti, kreativitě, smyslovém vnímání, v motivaci a technické

¹⁷ KAŠOVÁ, J. a kol.: *Škola trochu jinak, projektové vyučování v teorii i praxi*. Kroměříž, IUVENTA. 1995

¹⁸ Myšlenková mapa je jednou z výukových metod projektu Čtením a psaním ke kritickému myšlení. Při této aktivitě si žáci vybavují své znalosti a zkušenosti, které se napíše do kruhu uprostřed papíru nebo tabule téma projektu. Dále se toto téma rozšiřuje o další veškeré nápady.

pomoci při realizaci. Hra nebo zadaný úkol by měly odpovídat vývojovému stupni dítěte. I mladšímu dítěti stačí prostý materiál k poznání a vyzkoušení, experimentování, přemýšlení k čemu by se materiál dal využít. Trhá, mačká, konstruktivně tvoří podle vlastní fantazie. Můžeme nechat tvořit děti samostatně nebo se svojí prací podílet na společné tvorbě skupiny. Možná řešení nemusí být vždy konečná, úplná. Každé dítě je originální, má vlastní řešení, tvořivosti se meze nekladou. Děti se učí pozornosti, soustředění, cvičí si paměť, kombinační schopnosti a přesnost při pracovní činnosti. Rozšiřují si okruh znalostí, utvrzují si mluvnické a pravopisné znalosti, osvěžují a doplňují některé poznatky. Učí se kolektivní spolupráci a souhře, jindy zas samostatnosti a individuální tvořivosti, podřizovat se pravidlům hry a dávají spoluhráčům pocit družné nálady. To vše může učitel, vychovatel využít při tvorbě projektu a realizaci.

Děti si často ve škole, ve školní družině, ale i doma jen tak kreslí. Vždy ale s nějakým záměrem, zájmem, obdivem. Symbolem či významem může být i nejistá kresba nebo krásně vykreslený detail na šatech, ideální představa nerušené tvorby individuality. Dochází k poznávání a získávání drahých osobních zkušeností, tvorba je možností porozumět sobě i jiným, naučit se přikládat význam k vlastnímu vnitřnímu expresivnímu světu. Tvorba může otevřít cestu k jejich nitru. Milý hlas, krásná hudba, doteky čili haptický kontakt s přírodou i s lidmi, vyvolává v nás pocit štěstí, radosti i v zamračeném dni.

Proces symbolizace se děti teprve učí, analyzují, snaží si uložit, co cítí a vidí. Jakmile objeví nové možnosti, nový prvek, tvar, barvu, materiál, strukturu, okamžitě proměňují význam a začíná proces proměny exemplifikace a denotují svůj výtvarný objekt. Tedy za účelem symbolizace probíhá neustálá kooperace předváděných vzorků (exempel), a tím i proměna odkazů (denotací), expresí i impresí. Cílem tvorby pak je co nejpřesněji vyjádřit svoji vizi, sdělit druhému záměr, komunikovat a objektivizovat svou mysl. Volba prostředků, zvolený tvar, křivkové odstíny, roztřesená linka o čem si vypovídá. Výtvarný projev má svou povahu, vizuální metaforu, interpretační přenos.

4.3 Hodnocení ve výtvarné výchově

Hodnocení je nedílnou součástí i výtvarné výuky. Posuzuje se kvalita práce, zvládnutí výtvarných vyjadřovacích prostředků, splnění zadaného úkolu, motivace a zájem žáka. Hodnocení je zpětnou vazbou pro žáka, má motivační funkci a kladné hodnocení přispívá k dobrému klimatu ve skupině. Vzájemná komunikace mezi učitelem a žákem a průběžné hodnocení při tvorbě přispívá k zlepšení kvality práce. Při hodnocení zájmová výtvarné činnosti se upřednostňuje slovní hodnocení.

Při realizaci projektu jsme používali formy hodnocení – individuální, skupinové, průběžné a závěrečné. Každý žák měl možnost zhodnotit své úsilí a svou spolupráci ve skupině. Hodnotili jsme průběh vlastní práce, zpracování námětu, originalitu výtvarného vyjádření, linie, barvy, zvládnutí techniky a kompozice.

B. PRAKTICKÁ ČÁST

5. Charakteristika školy

Základní škola J. A. Komenského Blatná se nachází v okrese Strakonice. Je to úplná škola s devíti postupnými ročníky, většinou se dvěma paralelními třídami v ročníku a vzdělává cca 450 žáků. Z celkového počtu žáků je zhruba 20% žáků dojíždějících z okolních obcí. Čestný název ZŠ J. A. Komenského Blatná byl škole udělen v roce 1991. Od 1. 1. 2001 je škola příspěvkovou organizací s právní subjektivitou, součástí školy je základní škola, školní družina a školní jídelna, která byla v roce 2004 komplexně zrekonstruována.

Škola byla postavena v letech 1902 – 1904, projekt zhotovil arch. Karel Fiala, navrhl ji v tehdy módním novorenesančním slohu. V budově byla tehdy umístěna obecní škola a měšťanská škola, která měla dívčí a chlapeckou část. Během stoleté činnosti prošla škola mnoha změnami ve vzdělávání. Působila zde Obecná škola, Živnostenská škola, Kupecká obchodní škola, Lidová škola hospodářská, Základní odborná škola zemědělská, Újezdní měšťanská škola chlapecká a dívčí, Národní škola, Osmiletá i Jedenáctiletá střední škola.

Škola má 20 kmenových tříd, které jsou vybaveny interaktivními tabulemi a učebními pomůckami. Žákům je k dispozici také žákovská knihovna a další odborné učebny chemie, fyziky, 2 počítačové učebny a cvičná kuchyňka. Pedagogický sbor tvoří 31 učitelek a 5 vychovatelek školní družiny, předností sboru je velká míra kvalifikovanosti. Ve škole pracuje „Školní poradenské pracoviště“ ve složení školní psycholog, speciální pedagog a 2 asistenti pedagoga, výchovná poradkyně a metodička prevence, které pracují podle zpracovaného plánu práce a jsou k dispozici žákům, rodičům i pedagogickým pracovníkům při řešení problémů v daných oblastech. Školní preventivní strategie je zaměřena nejen na dostatečnou informovanost žáků o nebezpečí drog, patologické jevy, ale také na akce, které mají žákům ukázat smysluplné trávení volného času. Na škole pracuje žákovský parlament, který vznáší připomínky a náměty k chodu školy.

Dlouholetou zkušenost má škola s integrací žáků s vývojovými poruchami učení, každý integrovaný žák má vypracovaný vlastní individuální plán a podpůrnou péči mu věnují asistenti pedagoga, psycholog a případně i logopedické asistentky.

Škola nemá samostatné prostory pro školní družinu, oddělení školní družiny jsou umístěny v běžných kmenových třídách. Ke škole patří školní dvůr, kde jsou rozmístěné herní prvky, pískoviště, doskočiště pro skok daleký a běžecká dráha. Tento prostor plně využívají žáci 1. stupně a školní družina pro oddechovou, relaxační a sportovní činnost. Součástí školního dvora je také zemědělský pozemek a venkovní učebna pro výuku pracovní výchovy, přírodovědy a výtvarné výchovy. V letošním roce se rekonstruuje obytný prostor, který bude sloužit pro jedno oddělení školní družiny.

5.1 Charakteristika školního vzdělávacího programu

Zdravé a příjemné klima školy se snaží vytvářet společně žáci, učitelé i rodiče. Snažíme se vytvořit pro všechny prostředí důvěry a spolupráce. Pedagogičtí pracovníci vzájemně spolupracují na školních projektech a společných akcích, vedou žáky k otevřené komunikaci za dodržování pravidel slušného chování, k demokracii a zodpovědnosti. Tím i naplňujeme motto naší školy: *Jedině ten, kdo má z práce radost, dosahuje nejlepších výsledků; žák i učitel se mají do školy těšit.* Škola je zapojena do recyklačního programu „Recyklohraní“, kde v rámci projektu vede žáky k zodpovědnému zacházení s odpady a k získání praktických dovedností a zkušeností v dané oblasti.

Naše škola pracuje podle školního vzdělávacího programu pro základní vzdělávání ŠKOLA ZÁKLAD ŽIVOTA. Zaměření školy vychází plně z naplnění cílů základního vzdělávání a je vyjádřeno v podobě vzdělávacích priorit:

- poskytovat kvalitní základní vzdělávání zaměřené na aktivní dovednosti žáků
- rozvíjet u žáků schopnost spolupracovat a respektovat práci a úspěchy vlastní i druhých
- vést žáky k samostatnosti a zodpovědnosti za sebe, k ohleduplnému a slušnému chování, ke zdravé ctižádosti

- rozvíjet schopnosti nadaných žáků, pomoci žákům se speciálními vzdělávacími potřebami
- rozvíjet komunikační dovednosti žáků
- podporovat rozvíjení pohybových, výtvarných i hudebních dovedností žáků

5.2 Charakteristika školní družiny

Naše školní družina již několik let pracuje ve čtyřech odděleních. Z nedostatku prostoru jsou jednotlivá oddělení začleněna do učeben prvního stupně, kde děti mají svůj herní koutek a vybavení. Hlavním úkolem je zabezpečit zájmové činnosti, odpočinek a rekreaci. Střídáním práce a odpočinku přispívají jednotlivé činnosti k odstranění únavy dětí z předchozí školní činnosti, pomáhají uspokojovat a rozvíjet kulturní potřeby a rozmanité zájmy dětí. ŠD umožňuje dětem smysluplně trávit volný čas, upevňovat dovednosti, vést k radosti z pohybu a rozvíjet zájmové vzdělávání.

ŠD nabízí také další aktivity mimo vyučování, např. zájmové kroužky, výlety, spaní ve škole, celoškolní soutěže, besídky, výstavy, vystoupení na školní akademii, vánoční a velikonoční jarmark aj. Zájmové kroužky (dramatický, zdravotní, pohybový, přírodovědný, kroužek dovedných rukou a výtvarná dílna) jsou řazeny vždy do pozdějších odpoledních hodin, kdy už klesají počty dětí v odděleních, které se následně spojují.

Školní družina využívá k pohybovým hrám tělocvičnu a školní dvůr, dále pak pro zájmové vzdělávání odborné učebny chemie a výpočetní techniky.

Zájmový kroužek „Výtvarná dílna“ taktéž probíhá v běžné učebně prvního stupně, škola nemá výtvarný ateliér, proto vybavení třídy pro výtvarnou činnost je omezen. Třídy jsou však dostatečně velké a děti mají dostatek prostoru pro práci a prezentaci výrobků.

6. Realizace projektu

Projekt „RYBNÍK“ byl realizován v zájmovém kroužku školní družiny na ZŠ J. A. Komenského v Blatné. Zájmový kroužek *Výtvarná dílna* probíhá pravidelně každý týden ve školní družině se stabilní skupinou 11 dětí mladšího školního věku.

Naše školní družina pracuje s krátkodobými i dlouhodobými projekty po celý školní rok. Letošní školní rok 2013 – 14 probíhal pod mottem *Čtvero roční období – jaro, léto, podzim, zima*, od tohoto tématu se odvíjí práce s dětmi. Realizují se krátkodobé a střednědobé projekty k jednotlivému ročnímu období. Pracuje se jak s matematikou, prvoukou, českým jazykem, výtvarnou a pracovní výchovou, ale také i v rámci tělesné výchovy, kde se využívá barevný padák s míčky (spadlé ovoce). Při pravidelných i odpočinkových činnostech se využívají různé didaktické a logopedické hry, dramatické scénky, příběhy, kreslené pohádky aj.

Během letošního školního roku jsme ve Výtvarné dílně připravili a zrealizovali i projekt „**Rybník**“.

Fáze projektu:

- **plánování projektu** – tvorba pojmové mapy, třídění základních okruhů, volba výstupů, definování cílů, časové rozvržení projektu, zajištění podmínek projektu
- **realizace projektu** – postup podle prodiskutovaného plánu, třídění a analyzování materiálu, podpora motivace dětí a průběžné hodnocení
- **prezentace projektu** – představení výsledků výrobků, prezentace projektu ve škole i mimo školu
- **hodnocení projektu** – hodnocení celého procesu (plán, realizace, prezentace), individuální, skupinové, hodnocení spolupráce, průběžné, závěrečné

Typ projektu: dlouhodobý (říjen – prosinec)

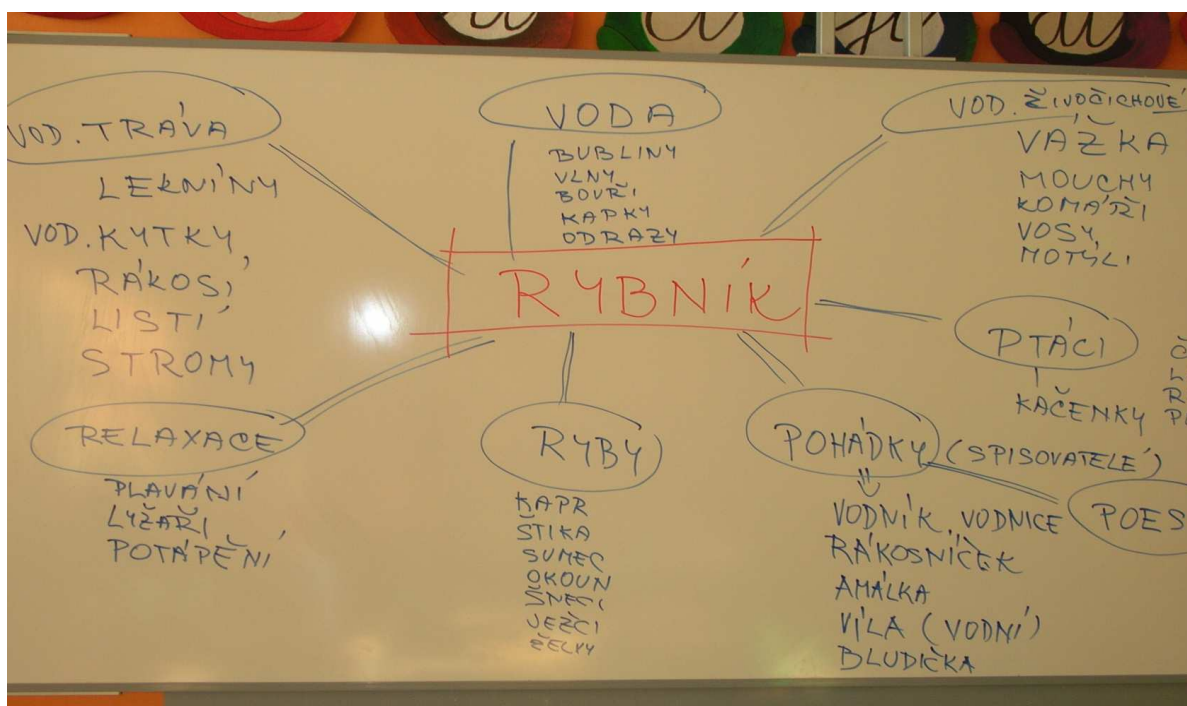
Věková skupina: žáci prvního stupně (2. – 4. ročník)

Úkol: připravit výtvarnou dokumentaci k publikaci *Putování po rybnících na blatensku*.

Výchovně vzdělávací cíle:

- rozvoj smyslového vnímání a uplatnění vlastních zážitků a prožitků
- získávání výtvarných dovedností
- rozvoj dětské fantazie a tvořivosti
- rozvoj komunikačních a vyjadřovacích schopností
- posilování vztahu k přírodě a regionu

V první projektové hodině jsme se seznámili s tématem projektu. Nejprve jsme mapovali téma a s tím spojené všechny atributy na základě zážitků, prožitků a zkušeností ze života. Metodou brainstormingu jsme se přibližovali k danému tématu a tím si vytvořili pojmovou mapu, která nás přivedla na základní okruhy.

Obrázek 1: Tvorba pojmové mapy

Při tvoření pojmové mapy nám vzniklo několik okruhů, z kterých jsme při realizaci projektu vycházeli.

Základní okruhy:

- **voda** – bubliny, vlnky, odlesky, barva, rytmus

- **ryby** – kapr, sumec, okoun, štika...
- **rostliny** – vodní rostliny a rostliny okolo rybníka, krajina
- **živočichové** – motýli, vážka, mouchy, komáři, motýli, vosy, ptáci...
- **relaxace** – plavání, potápění, bruslení, poezie, pohádky...

6. 1. Voda

Voda je všude okolo nás, setkáváme se s ní v praktickém životě i při relaxaci. Máme-li žízeň, hlad, chceme-li si zaplavat, ochladit se. Při dešti nám kapky vesele bubnují na parapet a na vodní hladině si kapky hravě tančí, to vše v nás vyvolává vzpomínky.

Rytmus vody

Motivace: Vzpomínáme, jaké to bylo, když jsme se procházeli v dešti, jak je voda pro nás užitečná, důležitá a hravá. Jak se mění hladina rybníka, řeky, louže při dešti, jaký rytmus získává a jakou barvu. Vzpomínky jsou podporovány ilustracemi a vlastními fotografiemi.

Úkol: vyjádřit pomocí linie rytmus vody

Pomůcky: bílá, modrá, zelená, žlutá voskovka, tužky, tuš, bílá čtvrtka, vodové barvy

Postup:

- 1) Pomocí voskovek na bílou čtvrtku nakreslíme linie klidné či bouřlivé hladiny vody, kapky dopadající na vodní hladinu (kroužky připomínající kruhy na vodě). Obrazce pak přetřeme vodovými barvami.
- 2) Zachytíme proměnu hladiny v několika krocích. Tužkou nebo tuší kreslíme měnící se rytmus vodní hladiny (klidná hladina, hladina při větru a bouři).
- 3) Rytmus vody jsme zachytili i pomocí batiky.

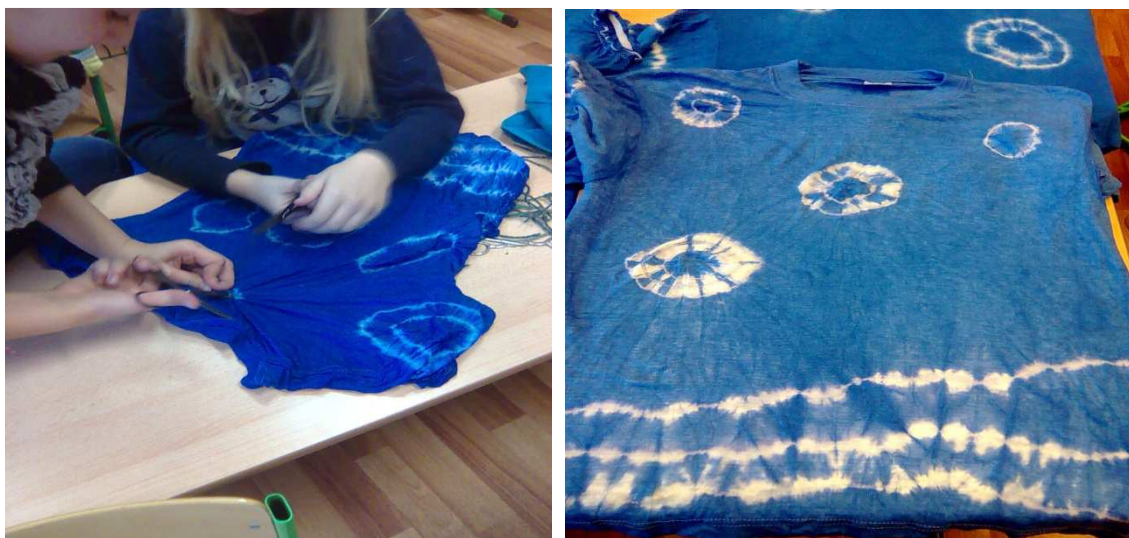
Obrázek 2: Rytmus vodní hladiny

BATIKOVÁNÍ

Batikování je velmi stará ruční dekorační technika. Nejstarší batikované textilie nacházíme u malajského kmene Bataků, kteří dekorovali tkaniny vyvazováním kamínků nebo vzor tvořili pomocí vosku. V současné době je batika velmi oblíbená originální textilní technika. Základem je zamezování barvy, aby vnikla na původní světlou barvu textilu. Vzor na látce nám vzniká tzv. rezervováním. Místa, kde chceme vytvořit vzor, chráníme rezervou. Způsobů je několik, podle toho se i druhy batik jmenují. Vyvazujeme – **vyvazovaná batika**. Skládáme, mačkáme, řasíme – **skládaná batika**. Šijeme – **šitá batika**. Voskem bráníme barvě obarvit látku – **vosková batika**. Dále **batika pomocí těsta a sypaná batika**.

Pomůcky: bílá tkanina nebo tričko z přírodního materiálu, provázky, nitě nebo gumičky na uvazování, nůžky, jehla, textilní barvy rozpustné ve vodě DUHA, sůl a ocet na ustálení barvy, smaltovaný hrnec (nebo nerezový), vařečka na míchání

Postup: Na šitou batiku využijeme nitě a jehlu. Šitím zamezíme průniku barvy na látku. Látku prošíváme ručně jehlou, vzor vyšijeme hustým předním stehem (vlnky, kruhy, pruhy), postupně ho stahujeme a utahujeme. Látka se šitím zřasí. Na vyvazovanou batiku použijeme provázky a gumičky, látku libovolně zřaseně naskládáme a ovážeme provázkem. Vložíme do barvicí lázně, kterou si připravíme následovně. V hrnci přivedeme vodu s barvou do varu (viz. návod na sáčku barvy). Přisypeme sůl. Látka v lázni obarvíme do tmavšího odstínu.

Obrázek 3: Vyvazovaná batika

Barva vody

Motivace: Jakou barvu má vlastně voda v rybníku? Mění se při dešti? Mění se při ranním rozbřesku nebo naopak při západu slunce? Je stejně barevná na povrchu a při dně. Rozhovor s dětmi o barvách vody.

Úkol: pozorování barvy vody

Pomůcky: velká sklenice (odměrný válec), čistá voda, zakalená voda z rybníka, tekuté barvy pro barvení, sáček černého a ovocného čaje, varná konvice, tác

Postup:

- 1) Ve sklenici pozorujeme zakalenou vodu z rybníka, jak prostupuje světlo přes hladinu. Voda obsahuje drobné nečistoty, které se postupně usazují na dně, viditelnost se tím snižuje, světla ubývá.
- 2) Pomocí barvení vody tekutými barvami a sáčky s čaji pozorujeme postupné zabarvení. Do vody po kapkách kapeme barvy (modrou, červenou, žlutou). Pro barvení čajem je lepší použít teplejší vodu ohřátou ve varné konvici.

Vztahy barev „pohled pod vodu“

Motivace: Po následném pozorování a vnímání zabarvení vody si vytvoříme vlastní vodu v rybníku pomocí barevných fólií.

Úkol: vyjádřit světlostní a barevnou kvalitu vody v rybníku

Pomůcky: barevné fólie, čirá průhledná tavící fólie, barevný transparentní papír, čtvrtka, lepidlo, nůžky, laminátor

Postup: Rozstříháme si barevné fólie na různé tvary, postupně je skládáme přes sebe a kombinujeme, tím vytváříme barevné a světlostní kontrasty. Výsledné kombinace můžeme zatavit pomocí laminátoru. Transparentní papír také nastříháme nebo natrháme na různé tvary a opět kombinujeme překládání barev, pomocí lepidla zafixujeme na čtvrtku.

Obrázek 4: Práce s barevnou fólií

Hladina rybníka

Motivace: Jak nám rybník kvete? Má rybník barevnou hladinu, co se nám skrývá na hladině, vegetace? Pozorování zarostlé hladiny tzv. „žabincem“. Vzpomínky na letní koupání v rybníku, po několika letních dnech hladina rybníka zarůstá „žabincem“.

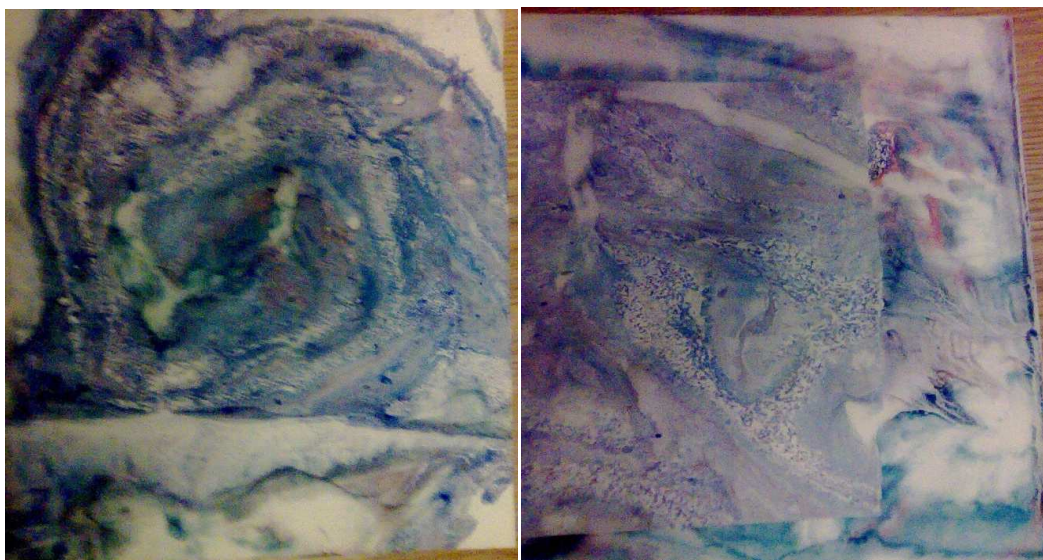
Úkol: Seznámení s technikou „mramorování“

Pomůcky: plech na pečení, olejové barvy, ocet, lžh, voda, štětec, kancelářský papír, kelímky

Postup: MRAMOROVÁNÍ

Tato technika je pro děti velice přitažlivá. Každý výtvar je jedinečný.

Připravíme si plech na pečení s vyšším okrajem, vodu, olejové barvy, ocet, líh, štětec, papír. Plech naplníme téměř po okraj vodou, přidáme několik kapek octa. Olejové barvy si rozředíme v jednotlivých kelímkách s lihem. Malé množství rozředěné barvy nakapeme do připravené vody, můžeme použít i více barev. Na takto připravenou barevnou hladinu položíme list papíru, ponecháme několik vteřin a zdvihneme. Po zaschnutí vzniká mramorový efekt.

Obrázek 5: Mramorování - vodní hladiny

Zrcadlení hladiny

Motivace: Co všechno se na hladině odráží? Někdy připomíná zrcadlo, někdy spíše zarostlou louku. Jak zachytit náladu rybník?

Úkol: Zachytit zrcadlení hladiny (experimentování s otisky)

Pomůcky: vodové a temperové barvy, čtvrtka, různé odpadové materiály (kusy látky různé struktury, pytlovina, síťovina apod.)

Postup: Čtvrtku natřeme hustou vodovou barvou nebo temperovou. Na takto připravený barevný podklad otiskneme odpadový materiál (pytlovinu, zmačkaný papír), vznikají otisky různé struktury. Proces práce lze i obrátit. Připravenou čtvrtku nejprve zmačkáme a

pak natřeme řídkou vodovou barvou. Zlámané přehyby zůstávají bílé a vzniklá kresba připomíná vodní hladinu.

6.2 Ryby

Rybníky jsou plné živočichů, pro děti je však největším symbolem rybníku kapr, sumec a štika. Jižní Čechy jsou bohaté na vodní plochy a v okolí Blatné je nejméně deset rybníků. Děti tráví svůj volný čas u rybníka jak v létě, tak v zimě. Školní děti se na podzim účastní výlovu ryb na rybníku „Labut“, kde se přímo seznamují s rybolovem.

Můj úlovek

Motivace: Na konci září se děti účastnily výlovu ryb. Při návratu následoval rozhovor o rybolovu, někteří navštěvují rybářský kroužek v DDM. Co všechno musí správný rybář mít, jak se připravuje návnada, jaké ryby se dají u nás chytit, jak ji tepelně upravit?

Úkol: Vyjádřit podle své vlastní zkušenosti stavbu a tvar ryby.

Pomůcky: voskovky, černá tuš, škrabátko, čtvrtka

Postup: Na čtvrtku si připravíme voskový podklad, plochu pak potřeme tuší a necháme uschnout. Mezitím si vytvoříme návrh a škrabátkem do zaschlé plochy návrh vyrýváme. Vzniká kontrast pozitivní a negativní plochy.

Obrázek 6: Ryby – sumec, kapr

Rybičky, rybáři jedou

Motivace: Známa dětská hra „Rybičky, rybáři jedou“. A jakou si tu rybičku vlastně chytí (štiku, samce, úhoře, bělici, kapra, cejna, amura, okouna)? Prostudování encyklopedie ryb a seznamování se s velikostí, tvary a barvou různých ryb.

Úkol: modelování ryb

Pomůcky: plastelína, modelovací podložka, nůžky

Postup: Z modelovací hmoty si uhněteme kuličku, kterou vytvarujeme do tvaru vybrané rybičky. Na vytvarování ploutví a žáber můžeme použít nůžky, oči naznačíme tužkou, šupiny taktéž naznačíme tužkou nebo prostřihneme nůžkami.

Obrázek 7: Modelování ryb

Rybník v láhvi

Motivace: Vymodelované rybičky nemohou být na sucho, proto pro ně připravíme malé rybníčky v láhvi.

Úkol: Vytvořit v láhvi vzorek rybníka s rybou.

Pomůcky: 0,5 l plastová láhev, zelená plastová láhev, písek, drobné kamínky, vymodelovaná ryba z plastelíny, voda, nit

Postup: Připravíme si průhlednou 0,5 l plastovou láhev, dno vysypeme pískem a drobnými kamínky. Ze zelené láhve vystříháme různě dlouhé proužky na vodní řasy, které umístíme

do láhve. Vymodelovanou rybičku připevníme na nit. Láhev zalijeme vodou a umístíme rybu do láhve, nitku upevníme okolo uzávěru láhve.

Obrázek 8: Rybník v láhvi

Rybář – chytil jsem tááákhle velkou rybu

Motivace: Setkání s rybářem p. Františkem J. Rozhovor na téma rybolov a životní přání rybáře, chytit tu největší rybu.

Úkol: Vytvořit kresbu rybáře s úlovkem. Kombinovaná technika – kresba, malba, koláž

Pomůcky: pastelky, čtvrtka, barevný papír (barevná strana z časopisu), vodové barvy

Postup: Kresba rybáře podle vlastní zkušenosti. Ryba dotvořena koláží z barevných papírových šupin. Kresba může být doplněna vodovými barvami.

Obrázek 9: Rybáři

Není ryba jako ryba

Motivace: Práce s odpadovými materiály, které využijeme na vytvoření různých kabátků rybiček. Tak jako člověk se obléká do různých barevných obleků, tak my si vytvoříme malou přehlídku rybiček.

Úkol: Vystihnout barevně jednoduché tvary ryb

Pomůcky: odpadový materiál (papír, mašle, síťka), nůžky, lepidlo

Postup: Odpadový materiál si nejprve prohlédneme, co všechno se nám bude hodit na barevné šupiny. Připravíme si lepidlo, nůžkami upravíme různé tvary odpadu. Podle vlastní fantazie vytváříme barevné kombinace.

Obrázek 10: Rybí přehlídka

6.3 Rostliny

Vodní rostliny

Motivace: Četba z encyklopedie rostlin¹⁹. Vodní rostliny – **Leknín bílý** – vytrvalá vodní bylina se silným plazivým oddenkem. Listy velmi dlouze řapíkaté s čepelemi vejčité okrouhlými, úzce srdčité vykrojenými, plovoucími na hladině. Květy velké se zaoblenou spodinou, korunní lístky bílé, stejně dlouhé jako čtyři zelené kališní. Vnitřní tyčinky s nitkami čárkovitými. Kvete od června do srpna. Roste ve stojatých vodách. **Stulík žlutý**

¹⁹ TOMAN, J., HÍSEK, K.: *Naší přírodou krok za krokem, ROSTLINY*. Albatros Praha 1994. ISBN 80-00-00102-0

– Leknínům podobné vodní rostliny se silným vytrvalým oddenkem. Dlouze řapíkaté listy s čepelemi téměř okrouhlými, klínovitě vykrojenými, kožovitými, lysými a vzplývajícími na hladině. Květy žluté, silně vonné, s nálevkovitou bliznou. Plody lahvicovité dužnaté tobolky. Kvete od června do srpna. Roste ve stojatých vodách.

Úkol: Přibližně vystihnout typické znaky a tvary vodních rostlin.

Pomůcky: čtvrtka, suché pastely a voskovky

Postup: Malba Leknínu a Stulíku podle textu v encyklopedii.

Obrázek 11: Vodní rostliny

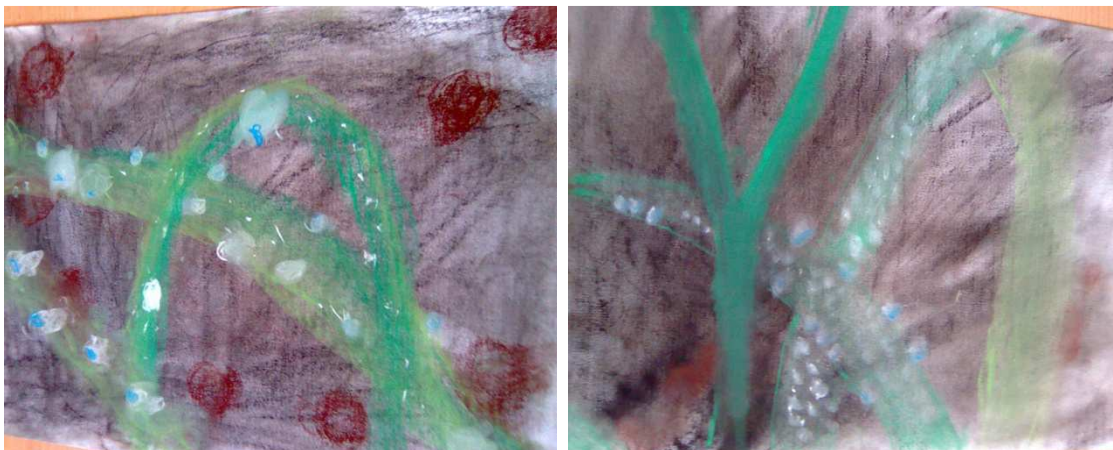
Rosa v trávě

Motivace: Duhové kuličky, skleněnky, kdo z nás v dětství se nezakoukal do barevných skleněných kuliček. Jak je svět hned barevnější, zajímavější. Kapky rosy jsou také takové malé duhové skleněnky, které padají z nebe. Zachytí se na stéble trávy a roztančí se po něm.

Úkol: Zachytit rosu na trávě u břehu rybníka

Pomůcky: pastely, čtvrtka

Postup: Na bílou čtvrtku namalujeme pastely pozadí (bahnitý břeh rybníka), pak zelená stébla trávy. Bílou a modrou pastelou vyjádříme lehkost a průhlednost rosy.

Obrázek 12: Rosa v trávě

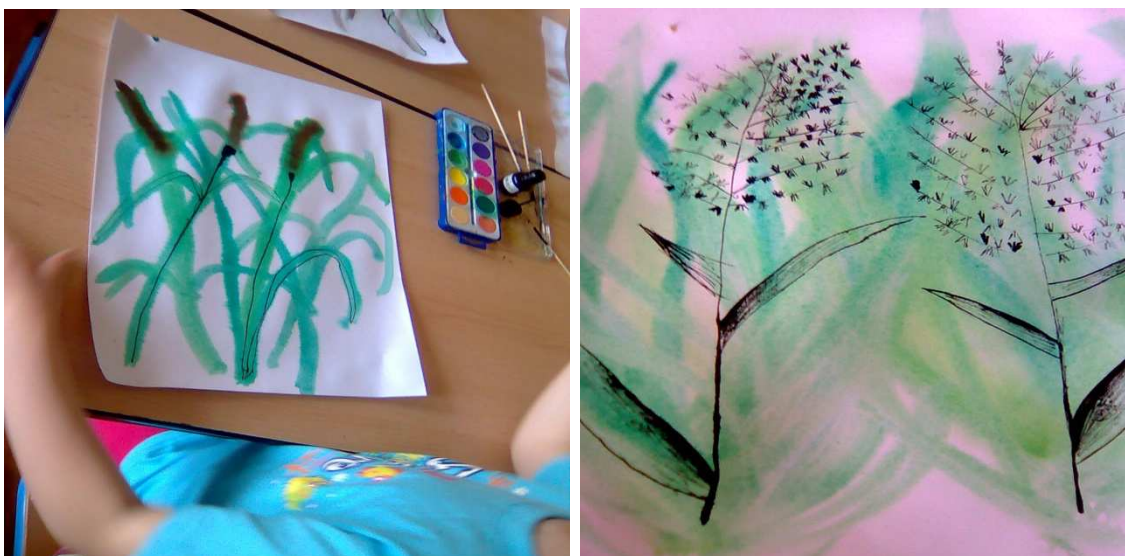
Přírodniny

Motivace: Vycházka k rybníku, pozorování přírodnin v okolí. Přípravné studijní kresby rostlin pro další použití v malbě. Pomocí plastelíny si vytvoří otisky přírodnin.

Úkol: Pozorovat, výtvarně vnímat a analyzovat tvar i růst přírodnin; morfologickou stavbu vystihovat různými technikami.

Pomůcky: čtvrtka, vodové barvy, tuš

Postup: Děti si přinesly z vycházky studijní kresby a otisky rostlin z okolí rybníku. Podle předlohy vytvoří různými technikami (malba, kresba, kombinovaná technika, vyškrabování) výtvarné dílo.

Obrázek 13: Traviny

Odraz krajiny

Motivace: „Zrcadlo, zrcadlo, řekni kdo je na světě nejkrásnější“ takto zní nejznámější verš z pohádky o Sněhurce. Říká si to také krajina, která se vzhlíží v rybníku?

Úkol: Vytvořit otisk krajiny na hladině rybníku.

Pomůcky: vodové barvy nebo temperové, houbička, kelímek s vodou

Postup: Podle své zkušenosti a fantazie vytvoříme na horní polovinu kreslicí plochy libovolnou krajinu. Spodní část navlhčíme mokrou houbičkou. Na provlhčenou část přeložíme suchou malbu a přitiskneme po celé ploše. Po sejmutí vrchní části získáme otisk výtvarné krajiny.

Obrázek 14: Hvězdy na hladině

Podzimní krajina

Motivace: Pozorování a vnímání podzimní krajiny odrážející se v rybníku. Analýza barev a její využití v malbě. Krajina na podzim přímo hýří barvami, my si ty barvy sesbíráme.

Úkol: Vytvoření palety barev na podzim

Pomůcky: lepicí oboustranná páska, čtvrtka, sesbírané vzorky přírodnin, temperové barvy

Postup: Při vycházce k rybníku sesbíráme vzorky různých přírodnin (stébla trávy, keřů, kamínky, listy, kůru ze stromů aj.). Jednotlivé vzorky nalepíme lepicí páskou na čtvrtku. Podle barevných vzorků mísíme barvy temper.

Obrázek 15: Paleta podzimních barev

Zimní krajina

Motivace: Venku začíná sněžit. Mění se barvy v krajině. Jak se mění rybník? S jakými barvami se v zimě setkáme na rybníku? Rozhovor s dětmi o využití studených barev a jejich kombinace při malbě zimní krajiny.

Úkol: Poznávání zákonitostí světelného kontrastu v přírodě (roční období – zima)

Pomůcky: čtvrtka, vodové a temperové barvy, kelímek s vodou

Postup: Pro zimní krajinu si děti připraví barvy v různých světelných odstínech šedomodré (světlou, tmavší, tmavou), hnědé a bílé. Sytou barvu nanášejí na kreslicí plochu a volně vytvářejí krajinu s různě vysokým tvarovaným horizontem.

Obrázek 16: Zimní krajina

6.4 Živočichové

Vážka

Motivace: Hra s barvou a vytváření monotypových otisků, seskupování a vytváření symetrických obrazců vedoucí k překvapení z hotového díla je přitažlivý výtvarný záměr.

Úkol: Hra s otiskem (monotyp).

Pomůcky: vodové nebo temperové barvy, kancelářský papír

Postup: Kancelářský papír přeložíme na polovinu. Na jednu polovinu seskupíme barevný podklad, který obtiskneme na druhou polovinu. Hra s barvou, objevování a překvapení z hotového otisku, vyhledávání, co nám otisk připomíná - živočicha např. vážky, motýla, mouchy.

Obrázek 17: Vážka

Labutě a Volavky

Motivace: Na našem rybníku se pravidelně objevují labutě, čápi, volavky, divoké kachny, lysky i rackové. Krmení těchto živočichů je vždy úžasným zážitkem, kde můžeme pozorovat a výtvarně vnímat jejich tvar a barvu.

Úkol: Přibližně vyjádřit tvar a barvu živočicha

Pomůcky: temperové barvy, čtvrtka, kelímek s vodou

Postup: Děti znázorní připraveným malířským materiálem tvar a barvu zamýšleného živočicha (labutě). Na vodu použijeme různé odstíny modré.

Obrázek 18: Labutě a Volavky

Loutka – ptáček

Motivace: Ve školní družině pracuje také dramatický kroužek. Pro vystoupení na školní akademii si připravili pohádku O Zlatovlásce. Byli jsme požádáni o pomoc s vytvoření loutky ptáčka, který letí pro živou a mrtvou vodu.

Úkol: Vytvořit loutku ptáčka

Pomůcky: dřevěný odpadový materiál, různé druhy a velikosti pírek, fixy, měděný drát, malé korálky, provázek, tkanička, lepidlo, kladívko, malé hřebíčky, kleště

Postup: Požádáme rodiče nebo šikovného truhláře o dřevěné odpadní materiály (přibližného tvaru těla a hlavičky ptáčka). Hlavičku a tělo ptáčka spojíme asi 10cm tkaničkou. Tkaničku připevníme z obou stran lepidlem a zajistíme hřebíčky. Na těle ptáčka vyvrtáme malé boční otvory pro křídla a zadní pro ocas. Požádáme rodiče (truhláře) o pomoc s vrtáním (z důvodu bezpečnosti). Budeme ještě potřebovat provrtat vertikálně tělo na vodící drát, který se protáhne celým tělem ptáčka a zespoda zajistí hřebíčkem. Do připravených bočních otvorů zasuneme pířka a tím vytvoříme křídla. Ocas vytvoříme stejným způsobem. Ocasní pířka připevníme lepidlem nebo upevníme do navrtaného otvoru. Zdobíme dle vlastní fantazie, fixy naznačíme oči (nebo použijeme korálky) a

vybarvíme zobák. Vodící drát ohneme v horní třetině směrem k hlavičce ptáčka, pomocí kleští vytvoříme na konci drátu háček. Na háček přivážeme provázek a druhý konec připevníme pomocí hřebíčku na hlavičku ptáčka.

Obrázek 19: Výroba ptáčka

6.5 Relaxace

V létě trávíme s dětmi mnoho chvil u vodní plochy. V poslední době se stalo trendem mít na zahradě bazén, přesto je stále mnoho dětí, které bydlí například v panelové zástavbě. Jak už jsem se zmiňovala, v okolí Blatné je vodní ploch nespočet. Samotný vodní zámek s parkem láká k procházkám a relaxaci i rybníky Pustý, Podskalský, Topič, Řitovíz, Labuť, Děkanský, Ostrý jsou hojně navštěvované pro koupání a rybolov. K vodě se vztahují různé obřady, kouzelné bytosti a pohádky, bereme si k ní hry, knihy i časopisy.

Voda zpívá

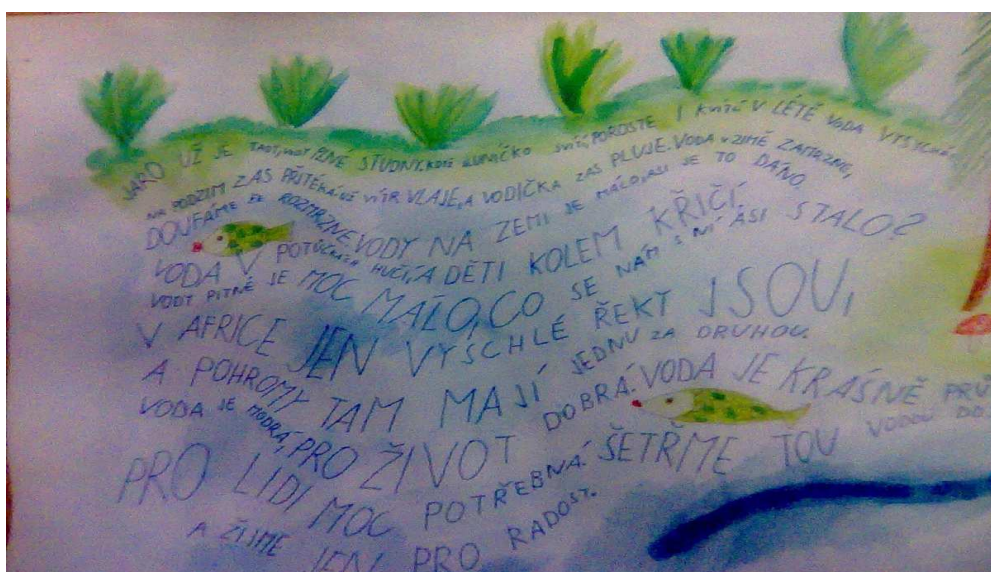
Motivace: Voda je jedním ze živlů, které jsou pro nás nezbytné, ale i nebezpečné. Pramínek vody v krajině i silný vodní tok má svůj osobitý tón. Pramínek sladce přede, zpívá, naopak řeka je hlučná někdy i rozběsněná. Jejich podoba a charakter se mění v závislosti na krajině. My se zasníme nad naším rybníkem a zaposloucháme se, co nám vypráví. Seznámení s výtvarnou technikou – **Kaligram** - je báseň, jejíž písmena nebo celá

slova a verše jsou uspořádána typograficky do obrazce, který vyjadřuje téma básně samotné. Kaligram je příklad propojení literatury a výtvarného umění.

Úkol: Výtvarné ztvárnění písně nebo básně

Pomůcky: pero, vodové barvy, pastelky, čtvrtka

Postup: Jak k nám voda promlouvá? Tiše, rytmicky, hlučně, využijeme přinesené písně a básně o vodě. Text vpisujeme perem na zvlněné linky, které budí dojem rytmu a vln. Kresbu doplníme malbou vodovými barvami nebo pastelkami.

Obrázek 20: Voda zpívá

Lesní studánka

Motivace: Činnost dětí navazuje na předchozí hodinu, kdy jsme si přednášeli básně a zpívali písničky. Zalíbila se nám známá báseň od Josefa Václava Sládka „Lesní studánka“. Vnímání a organizace prostoru řešíme prostřednictvím hravých činností, tvoření jednoduchého reliéfního znázornění přírodního okolí.

Úkol: Vyjádření prostorového řešení studánky na pískovišti

Pomůcky: lopatka, přírodniny, kelímek s vodou

Postup: Děti si rozdělily přírodniny. Vyhloubily jamku na tvar studánky a dle vlastní kreativity osázely okolí studánky různými přírodninami.

Obrázek 21: Lesní studánka

Plavidlo pro trosečníka

Motivace: Sesbírané přírodniny nás vedly k dalšímu námětu. Kdo by se chtěl svést na loďce po vodě? Každé malé dítě si na břehu rybníka vytváří lodičku z různých vzorků přírodnin (klacíky, kůra, listy ze stromů). Vzpomínáme na letní chvílky u vody.

Úkol: Vytvořit maketu voru či lodičky

Pomůcky: sebrané různé přírodniny u vody (klacíky, listy, stébla trávy, škeble, kamínky), provázek, plastový sáček

Postup: Sebrané klacíky jsme svázali provázkem, jeden silnější jsme použili jako stěžeň, na který jsme umístili plachtu z plastového sáčku. Plachtu lze vytvořit z velkého listu.

Obrázek 22: Plavidlo trosečníka

Experimenty s kompozicí

Motivace: Hrátky na pískovišti a na břehu rybníka byly velice inspirativní, pokusy o uspořádání prostoru, kreativní tvoření plavidla a studánky nás posunulo dál. Snaha prostorově vyjádřit možnosti kompozice přírodnin.

Úkol: Experimentování s kompozicí

Pomůcky: písek, drobné kamínky, větší kameny, pekáč na pískový stůl

Postup: Na pekáč vysypeme písek a podle své vlastní fantazie tvoříme různé kompozice, které fotograficky dokumentujeme.

Obrázek 23: Kompozice

Land art

Motivace: Seznámení s uměním „**Land art**“ – vystoupení z obrazu přímo do krajiny. Touha znovu se pustit do tvorby přímo v krajině, se objevila v umění v 60. letech. Řada umělců začíná pracovat venku. Krajina s poli, kopci, vodními plochami se stává výtvarným materiálem. Land art je umění, které svými zásahy přetváří krajinu a zanechává v ní stopy. Ukázka prací - výtvarník IVAN KAFKA: Lesní koberec pro náhodného houbaře, 1993

Úkol: „ozvláštnění“ krajiny

Pomůcky: dekorativní přírodniny

Postup: V současné době Land art se proměňuje v eko art, s důrazem na respekt k přirozenému prostředí. Proto se využívají výhradně materiály nasbírané na daném místě a předem se počítá s faktem, že vytvořené dílo se časem rozpadne.

Děti zde použily dekorativní přírodninu, s kterou podle své fantazie ozvláštnily břeh rybníka.

Obrázek 24: Přetváření břehu rybníka

7. Závěr

Realizace dlouhodobého výtvarného projektu byla první zkušeností s projektovým vyučováním ve výtvarné výchově. Naplánovaný písemný projekt jsme v průběhu realizace několikrát pozměnili. Navrhované činnosti a námět děti zaujal. Samotnou realizaci projektu provázeli jen malé obtíže. Neúčast dětí z důvodu nemoci a školních výletů nám komplikovala plynulý průběh projektu. Celý projekt se nám tím protáhl z předpokládaných třech měsíců na šest měsíců.

Inspirací pro realizaci projektu nám byla i návštěva blatenského muzea, kde vystavovali svá díla místní rodáci (Josef Synek, Jindřich Krátký, akademický malíř Jiří Karmazín, Milan Janáček, akademický malíř Jan Hála, Jaroslav Fiedler). Osobní setkání s umělci nám přineslo mnoho poznatků a zkušeností s malířskou tvorbou zaměřenou na krajinomalbu.

V praktické části jsem realizovala pět témat, náročnost tématu a použití výtvarných technik byly přiměřené k věkové skupině dětí. Formou besedy jsme na závěr zhodnotili celou realizaci projektu, plnění úkolů, vzájemné porovnávání a oceňování výsledků, celkové snažení a spolupráci. Ze závěrečných rozhovorů jsem nabyla dojmu, že děti projekt zaujal a získaly mnoho vlastních zážitků, poznatků a informací, které uplatní v budoucnu.

Veškerá fotodokumentace v projektu je z vlastních zdrojů.

8. Seznam literatury

- BABYRÁDOVÁ, H.: *Výtvarná dílna*. Praha, TRITON, 2005. ISBN 80-7254-705-4
- HAZUKOVÁ, H.: *Příprava učitele na rozhodování ve výtvarné výchově II.*, Praha, PedF UK 1994
- HÁJEK, B., a kol.: *Jak vytvořit vzdělávací program pro školní družiny*. Praha, Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-233-1
- HÁJEK, B., HOFMAN, B., PÁVKOVÁ, J.: *Pedagogické ovlivňování volného času*. Portál, s. r. o., Praha 2008. ISBN 978-80-7367-473-1
- HÁJEK, B., PÁVKOVÁ, J. a kol.: *Školní družina*. Praha, Portál, 2003. ISBN 80-7178-751-5
- HOROVÁ, J.: *Ateliér výtvarných nápadů*. Portál, Praha 2008. ISBN 978-80-7367-440-3
- KALÁBOVÁ, N.: *Pohádkové vzdělávání*. Praha, NIDM, 2007. ISBN 978-80-86784-56-4
- KAŠOVÁ, J. a kol.: *Škola trochu jinak, projektové vyučování v teorii i praxi*. Kroměříž, IUVENTA. 1995
- KOHLOVÁ, M.: *200 výtvarných činností*. Praha 1996, ISBN 80-85282-90-9
- MACKO, A., NEVŘELOVÁ, O.: *Výtvarná výchova v 3. a 4. ročníku ZŠ, metodická příručka*. Praha, SPN 1989.
- MLEJNEK, J.: *Dětská tvořivá hra*. Vydalo IPOS, Praha 2004. ISBN 80-7068-163-2
- NEDVĚDOVÁ, Z., ZATLOUKALOVÁ, I. : *Výtvarná tvorba*. Olomouc, nakladatelství Rubico, 2000, ISBN 80-85839-46-6
- ROESELOVÁ, V.: *Techniky ve výtvarné výchově*. Praha, SARAH, 1996. ISBN 80-902267-1-X
- ROESELOVÁ, V.: *Řady a projekty ve výtvarné výchově*. Praha, SARAH, 1997. ISBN 80-902267-2-8
- SPILKOVÁ, V., HAUSENBLAS, O. a kolektiv autorů PAU: *Měníme vyučování*. Vydala Agentura STROM – Jana Hrubá, 1994, ISBN 80-901662-3-7
- TOMAN, J., HÍSEK, K.: *Naší přírodou krok za krokem, ROSTLINY*. Albatros Praha 1994. ISBN 80-00-00102-0
- VONDROVÁ, P.: *Výtvarné náměty pro čtvero ročních období*. Praha 2005, ISBN 978-80-7367-570-7

Internetové zdroje:

www.infogram.cz

http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVP_PV-2004.pdf

Seznam vyobrazení:

Obrázek 1: Tvorba pojmové mapy	37
Obrázek 2: Rytmus vodní hladiny	39
Obrázek 3: Vyvazovaná batika	40
Obrázek 4: Práce s barevnou fólií	41
Obrázek 5: Mramorování - vodní hladiny	42
Obrázek 6: Ryby – sumec, kapr	43
Obrázek 7: Modelování ryb	44
Obrázek 8: Rybník v láhvi	45
Obrázek 9: Rybáři	45
Obrázek 10: Rybí přehlídka	46
Obrázek 11: Vodní rostliny	47
Obrázek 12: Rosa v trávě	48
Obrázek 13: Traviny	48
Obrázek 14: Hvězdy na hladině	49
Obrázek 15: Paleta podzimních barev	50
Obrázek 16: Zimní krajina	50
Obrázek 17: Vážka	51
Obrázek 18: Labutě a Volavky	52
Obrázek 19: Výroba ptáčka	53
Obrázek 20: Voda zpívá	54
Obrázek 21: Lesní studánka	55
Obrázek 22: Plavidlo trosečníka	55
Obrázek 23: Kompozice	56
Obrázek 24: Přetváření břehu rybníka	57

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Pedagogická fakulta

Katedra výtvarné výchovy

Akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno a příjmení: **Kamila Mašková**

studijní program: **Vychovatelství**

studijní obor: **Vychovatelství**

Děkan fakulty Vám podle zákona č. 111/1998 Sb. určuje tuto bakalářskou práci:

Název práce: **Výtvarné projekty ve školní družině. Projekt – Rybník**

Jazyk práce: **čeština**

Zásady pro vypracování:

Práce bude vycházet ze širší znalosti problematiky projektové práce ve školní družině. V didaktické části posluchačka navrhne, realizuje a podrobí pedagogické reflexi tematický výtvarný projekt pro školní družinu. Ve výtvarné části se zaměří na obrazovou dokumentaci projektu a vlastní zpracování vybraných dílčích úkolů.

Seznam odborné literatury:

- HÁJEK, B., PÁVKOVÁ, J.: Školní družina, Praha 2003, ISBN 80-7178-751-5
SPILKOVÁ, V., HAUSENBLAS, O. a kolektiv autorů PAU: Měníme vyučování. Vydala Agentura STROM – Jana Hrubá, 1994, ISBN 80-901662-3-7
KALÁBOVÁ, N.: Pohádkové vzdělávání. Praha 2007, ISBN 978-80-86784-56-4
ŠOBÁNOVÁ, P.: Kapitoly z didaktiky výtvarné výchovy. Olomouc 2006, ISBN 80-244-1469-4
MACKO, A., NEVŘELOVÁ, O.: Výtvarná výchova ve 3. a 4. ročníku ZŠ, Metodická příručka, Praha 1989, ISBN 14-056-89
VONDROVÁ, P.: Výtvarné náměty pro čtvero ročních období. Praha 2005, ISBN 978-80-7367-570-7
KOHLOVÁ, M.: 200 výtvarných činností. Praha 1996, ISBN 80-85282-90-9
BABYRÁDOVÁ, H.: Výtvarná dílna. Praha 2005, ISBN 80-7254-705-4
ROESELOVÁ, V.: Řady a projekty ve výtvarné výchově. Praha 1997, ISBN 80-902267-2-8
ROESELOVÁ, V.: Techniky ve výtvarné výchově, Praha 1996, ISBN 80-902267-1-X

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Kitzbergerová Leonora, Ph.D.

Oponenti:

Konzultanti: Mgr. Kafková Helena

Datum zadání bakalářské práce: 14.5.2012

Termín odevzdání bakalářské práce: dle harmonogramu příslušného akademického roku

Student

Vedoucí katedry

V Praze dne 14.5.2012